

Mer än olja?

En uppsats om ekonomisk tillväxt på den
arabiska halvön

Kandidatuppsats i nationalekonomi

skriven av Enoch Fryxelius

Lunds Universitet

Sammanfattning:

Denna uppsats behandlar de faktorer som påverkat den ekonomiska utvecklingen på den arabiska halvön. Ingen betvivlar att oljereserverna har spelat en viktig roll för att skapa välstånd i regionen. Men frågan är om olja ensamt kan förklara utvecklingen. Denna uppsats undersöker andra potentiella tillväxt- eller bromsfaktorer. Sju länder räknas till den arabiska halvön: Saudiarabien, Jemen, Oman, Förenade Arabemiraten, Qatar, Bahrain och Kuwait. Av dessa är Jemen intressant som referenspunkt, det är nämligen det enda av gulfstaterna som saknar större oljefyndigheter.

Slutsatsen är att flera andra faktorer är relevanta för att förstå utvecklingen på arabiska halvön. För det första den kraftiga befolkningsökningen och problemen på de inhemska arbetsmarknaderna som inte förmår sysselsätta den växande unga arbetskraften. För det andra saknar regionen en utvecklad privat sektor och tillverkningsindustri. Bakom detta finns historiska och religiösa faktorer som utvecklas i uppsatsen. Slutligen påverkas utvecklingen av oljepolitik och militariseringen av Persiska viken. Enorma resurser läggs på militära utgifter som inte bidrar till den ekonomiska tillväxten.

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Syfte och frågeställning	
1.2 Avgränsningar	
1.3 Metod	
1.4 Material	
1.5 Disposition	
2. En inledande översikt	6
2.1 Geografisk översikt	
2.2 Den ekonomiska tillväxten i regionen	
2.3 Identifiering av de viktigaste faktorerna	
3. Demografisk transition	13
3.1 Inledning: Vad är en demografisk transition?	
3.2 Befolkningstillväxten på arabiska halvön	
3.3 Sammanfattning	
4. Företagande, globalisering och religionens roll	23
4.1 Inledning: Historisk tillbakablick	
4.2 Industri och globalisering	
4.3 Religionens roll	
4.4 Sammanfattning	
5. Krig och militarisering av Persiska viken	34
5.1 Inledning: Militarisering och ekonomi	
5.2 Militariseringen av Persiska viken	
5.3 Sammanfattning	
6. Slutsats	42
7. Referenser	43

1. Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka tillväxten, och bristen på tillväxt, på den arabiska halvön. Vilka faktorer har påverkat den ekonomiska utvecklingen? Finns det andra svar än bara de rika oljetillgångarna (eller bristen därpå)? Denna uppsats tar utmaningen att försöka skapa en bred översikt av de mest relevanta faktorer som tas upp av forskare och experter i böcker och artiklar. Från ett varierat källmaterial sammanfattas en bild av hur historien och religionen format regionen, hur befolkningsexplosionen påfrestar en underutvecklad arbetsmarknad, samt hur oljerikedomar satsas på vapen istället för investeringar.

Min frågeställning lyder:

”Vilka andra faktorer än olja har en betydande inverkan på den ekonomiska utvecklingen på den arabiska halvön?”

1.2 Avgränsningar

Min uppsats gör inga anspråk på att vara uttömmande. Syftet är att ge en översiktlig bild av den arabiska halvön och fånga upp de viktigaste faktorerna som kan tänkas ligga bakom den ekonomiska tillväxten, eller bristen därpå, i regionen. Framställningen är tematisk snarare än geografisk. Avsikten är alltså inte att ingående beskriva de enskilda länderna utan snarare att använda dem som exempel och referenser. Fokus ligger på att fånga upp de aspekter som diskuteras i litteratur och artiklar i ämnet, och göra en kort men kärnfull sammanfattning och analys. Min förhoppning är att uppsatsen ska kunna fungera som en lagom omfattande introduktion för den som är intresserad.

1.3 Metod

Denna uppsats bygger på litteraturstudier. Jag arbetar med att sammanfatta en bild byggd på många olika källor. När jag läser och hämtar uppgifter från en författare, undersöker jag också var denne har hämtat sitt material ifrån. Uppsatsen bygger också på statistik från olika källor, främst Världsbanken och Penn World Tables. Statistiken har bearbetats i Excel innan jag har publicerat den i uppsatsen i form av diagram eller tabeller.

1.4 Material

Materialet till uppsatsen utgörs av böcker och artiklar i ungefär lika stort omfång textmässigt, cirka 10 böcker och 30 artiklar. Allt källmaterial (utom t.ex. statistik från Världsbanken) anges i fotnoter. Böcker och artiklar anges med författare, år och sida, och artiklar anges också med titel för att man lätt ska skilja dem från böckerna. Fullständiga uppgifter ges under Referenser i sista avsnittet. Källmaterialet är överlappande på många ställen och jag har då fått välja vilken källa jag har refererat till i fotnoten. Av den anledningen finns inte hela arbetsmaterialet representerat i texten, utan bara böckerna och de viktigaste av artiklarna. Min generella bedömning är att även de övriga artiklarna som jag har granskat stödjer de slutsatser jag har dragit i uppsatsen, även om de inte har citerats.

1.5 Disposition

Efter detta inledande avsnitt börjar en översikt i avsnitt 2. Där presenteras en generell bild över hur den ekonomiska utvecklingen har sett ut på den arabiska halvön i modern tid. Sedan presenteras de faktorer som tas upp i uppsatsen och kopplas till nationalekonomisk teori.

Avsnitt 3 presenterar den demografiska transition som gulfländerna genomgår och diskuterar vilken effekt denna har för den ekonomiska utvecklingen. Vad innebär en demografisk transition? Hur påverkas arbetsmarknaden av befolkningsökningen?

I avsnitt 4 avhandlas gulfländernas institutioner och hur de har växt fram genom historien under påverkan av Islam. Här avhandlas bland annat synen på ränta, företagande, handel och kvinnans roll. Hur har religionen påverkat utformningen av samhället? Den arabiska halvön saknar idag en stark privat sektor. Hur blev det så? Hur hämmande har bristen på globalisering och öppenhet varit?

Persiska viken är kanske den mest militariserade zonen i hela världen. Avsnitt 5 diskuterar konsekvenserna av gulfstaternas konflikter och säkerhetspolitik. Har de stora utgifterna på militär materiel hämmat andra investeringar? Hur viktig är denna faktor för att förklara utvecklingen på arabiska halvön? Hur påverkas säkerhetspolitiken av de stora oljerikedomarna?

Avsnitt 6 och 7 är slutsatsen och referenserna.

2. En inledande översikt

2.1 Geografisk översikt

Figur 1. Arabiska halvön. (Bahrain är den lilla vita ön mellan Qatar och Saudiarabien)¹

Denna uppsats koncentrerar sig på den arabiska halvön som innefattar de sju länderna Saudiarabien, Kuwait, Qatar, Bahrain, Förenade Arabemiraten (förkortas UAE, *United Arab Emirates*), Oman och Jemen. De sex förstnämnda bildar tillsammans *Gulf Cooperation Council, GCC*, ett råd som hanterar regionala och oljerelaterade frågor. Jemen som varken har olja eller någon kust mot Gulfen (Persiska viken) är därför inte

¹ Karta hämtad på http://winteryknight.wordpress.com/2011/02/01/obamas-weak-foreign-policy-may-lead-to-war-in-the-middle-east/map_of_middle_east/ (110518)

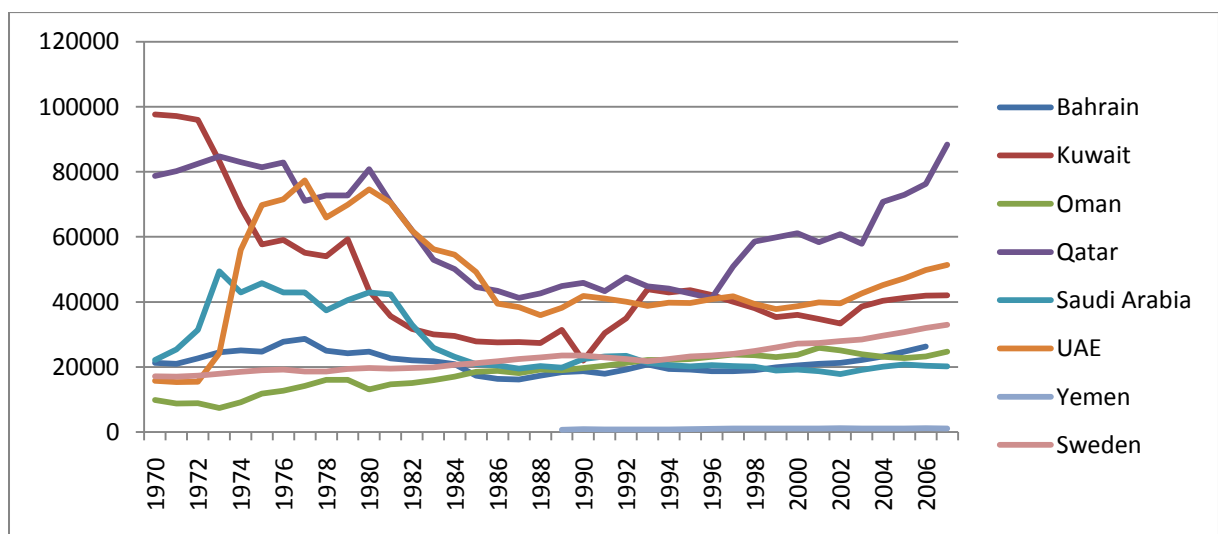
inkluderat i GCC. I denna uppsats använder jag termerna "gulfstater" och "gulfländer" som synonymer till GCC och utesluter Irak, Iran och Jemen om inget annat sägs.

Arabiska halvön är en del av MENA-regionen (*Middle East and North Africa*) som sträcker sig från Marocko i Nordafrika till Iran i öster. Dessa länder har Islam som gemensam nämnare, och den arabiska kulturen och språket har också satt sin prägel på regionen. Mycket av källmaterialet till denna uppsats behandlar hela MENA som region och slutsatserna gäller då alltså generellt även för arabiska halvön.

Förutom GCC ingår Qatar, Saudiarabien och Kuwait också i ett större nätverk för oljeproducenter som kallas *Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC*.

2.2 Den ekonomiska tillväxten i regionen

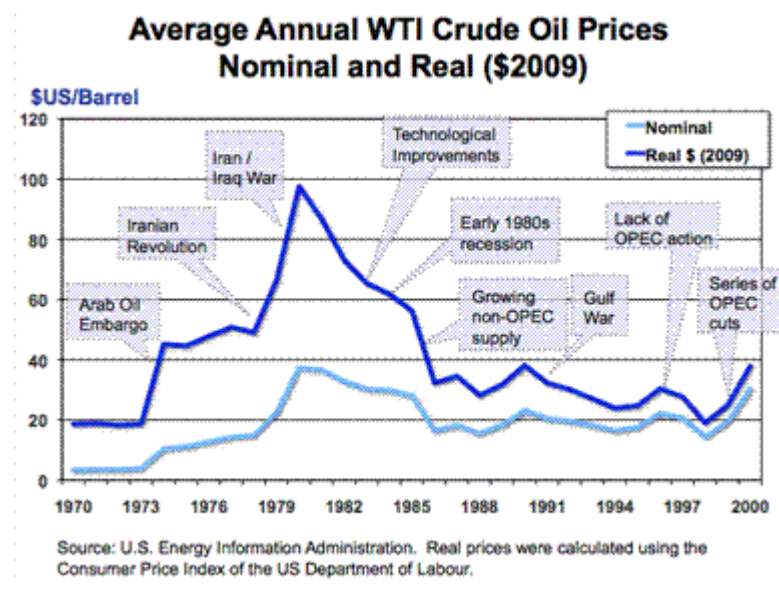
Trots alla inkomster från olja i regionen brukar den ekonomiska utvecklingen på arabiska halvön ses som en besvikelse. Besvikelsen består i att GCC-länderna inte lyckats omsätta oljerikedomarna i varaktig ekonomisk tillväxt.² BNP per capita påverkas negativt av befolkningsökningen och investeringarna håller en blygsam nivå. Framför allt styrs välståndet av oljeprisets rörelser. Följande är ett diagram över BNP per capita de senaste 40 åren:

Figur 2. BNP per capita för arabiska halvön. Källa: Penn World Tables

² Se t.ex. summeringar i Landes (1999 s408-410 eller Noland & Pack (2007) s83

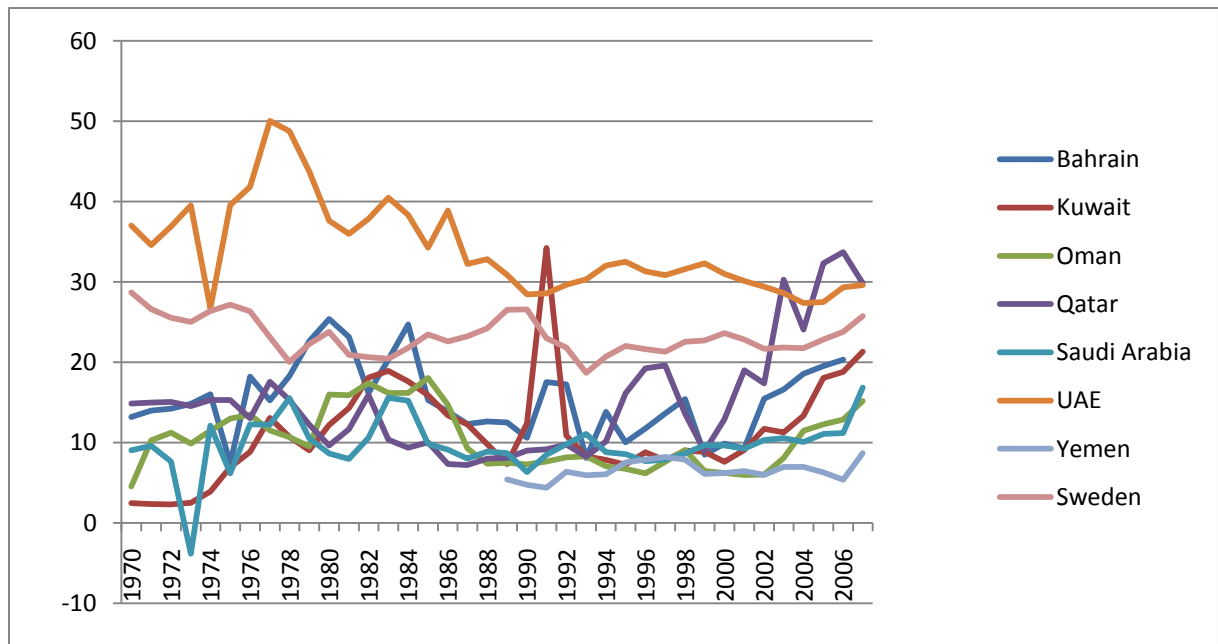
När man kan jämföra nivåerna med de i Sverige blir det uppenbart att utvecklingen i Golfländerna är oerhört volatil, vilket stöder tanken på att BNP i dessa länder domineras av oljeproduktion och därför är väldigt känslig för rörelser i oljepriset. När man jämför med Sverige blir det också tydligt vilka enorma rikedomar oljan kan ge när priserna är förmånliga på världsmarknaden. På botten i diagrammet krälar Jemen, det enda landet i regionen som saknar olja i större omfattning och som plågas av inre oroligheter och en snabbt växande befolkning. Låt oss jämföra diagrammet ovan med oljeprisets rörelser under samma tidsperiod:

Figur 3. Priset på råolja 1970-2000.

Alla länderna gör en gemensam nedgång omkring 1980-talets början när oljepriset sjunker och får en återhämtning när oljepriset stabiliseras och börjar vända uppåt igen. I BNP-figuren kan man också, bland annat, identifiera uppstarten av oljeindustrin i Saudiarabien och UAE, samt Iraks invasion av Kuwait.

Trots höga inkomster från olja är investeringar i realkapital relativt låga. Vi jämför återigen med Sverige för att få en bild av läget.

Figur 4. Investeringar i realkapital som procent av BNP. Källa: Penn World Tables

Som grupp kan man se att golfländernas investeringar i princip har hållit sig i intervallet 5-20% av BNP i modern tid, jämfört med Sveriges 20-30%. Det slående undantaget är UAE som hållit en väldigt hög investeringskvot och profilerat sig som det land i arabvärlden som präglas av lyxsatsningar och spektakulära byggprojekt.³ Vi ser också en kollektiv uppgång i investeringar under 2000-talet. Det vi däremot inte kan se i statistiken är finanskrisen 2008 och effekterna av den.

2.3 Identifiering av de viktigaste faktorerna

Som ramverk för uppsatsen använder vi en enkel modell för ekonomisk tillväxt. Vi utgår från Solow-modellen med icke-förnybara naturtillgångar (olja i vårt fall) och vi sätter upp följande produktionsfunktion:

I modellen motsvarar **Y** BNP-nivån, **A** teknologi (eller produktivitet), **K** realkapital, **E** motsvarar den input som oljan ger i produktionen, och **L** är arbetskraft. Det som är speciellt i vårt fall är att oljan bara till begränsad del används inom landet medan den

³ Se till exempel Syed Ali (2010)

stora merparten exporteras och genererar inkomster till staten. Vi kan alltså tänka oss E som en summa av exporten och den inhemska förbrukningen.

Vi börjar utveckla modellen genom att göra några vanliga antaganden:⁴

—

En ekonomi rör sig mot sitt *steady state*, jämviktsläget. Steady state ger oss alltså en bild av hur välståndet (BNP per capita) ser ut på längre sikt. För att hitta modellens steady state skapar vi en hjälpvariabel:

—

Vi loggar och deriverar och får:

$$\frac{\dot{y}}{y} = \frac{\dot{K}}{K} + \frac{\dot{A}}{A} + \frac{\dot{L}}{L} + \frac{\dot{E}}{E}$$

$$\frac{\dot{y}}{y} = \frac{\dot{K}}{K} + \frac{\dot{A}}{A} + \frac{\dot{L}}{L} + \frac{\dot{E}}{E}$$

I steady state växer kapitalet i samma takt som teknologi, arbetskraft och energi tillsammans, vilket innebär att kvoten K/ALE håller sig konstant. I steady state gäller alltså att förändringen av vår hjälpvariabel, $\frac{\dot{y}}{y}$, och vi löser för y :

$$\frac{\dot{y}}{y} = \frac{\dot{K}}{K} + \frac{\dot{A}}{A} + \frac{\dot{L}}{L} + \frac{\dot{E}}{E}$$

$$\frac{\dot{y}}{y} = \frac{\dot{K}}{K} + \frac{\dot{A}}{A} + \frac{\dot{L}}{L} + \frac{\dot{E}}{E}$$

⁴ Antaganden och beräkningar följer Solowmodellen enligt Jones (2002) kapitel 2 och 9.

Här har vi alltså en formel som säger hur stor BNP per capita ett oljeland har i ett givet ögonblick, när landet befinner sig i sitt långsiktiga jämviktsläge. Två av faktorerna, mängden teknologi **A** och energi **E**, är föränderliga över tiden medan övriga faktorer har bestämda värden i jämvikt och representerar tillväxttakten av olika parametrar. **n** är befolkningsökningen, **d** är förslitningstakten på realkapital, **s** är investeringsgraden och **g** är förändringstakterna i teknologi respektive energianvändning.

Liksom i den grundläggande Solow-modellen är sparandekvoten (investeringskvoten) **s** och teknologigraden **A** viktiga positiva faktorer. Den förstnämnda kan ge nivåeffekter (påverkar BNP-nivån men inte tillväxttakten i BNP på längre sikt) medan den sistnämnda avgör den ekonomiska tillväxthastigheten på lång sikt. Vi identifierar befolkningstillväxt **n** och förslitning av realkapital **d** som negativa faktorer för BNP per capita. Att forskningshastigheten **g_A** står som en negativ term kan tyckas egendomligt, men man får komma ihåg att samma faktor **g_A** också finns inkluderad i beräkningen av teknologi **A(t)** och har en starkare positiv än negativ effekt i beräkningar.

Det som är nytt i vår modell, jämfört med den klassiska Solow-modellen, är inkludandet av energi eller input **E(t)** och dess förändringshastighet **g_E** i ekvationen. Oljan är, inte oväntat, en positiv faktor för BNP-nivån. Förändringen av oljeanvändningen, som avtar i takt med reserverna enligt Jones modell, är ett negativt tal och gör alltså nämnaren mindre och beräkningen av **y** större. Vi vill också undersöka *balanced growth path*, som undersöker hur fort BNP per capita ökar i jämvikt på lång sikt. Vi använder standardberäkningar från Jones och får:⁵

6

Tillväxten på lång sikt av BNP per capita påverkas alltså positivt av teknologikutvecklingen men negativt av befolkningstillväxten och hur fort naturresursen förbrukas, **s_E**. Den sistnämnda är en kvot mellan hur mycket av naturresursen som förbrukas i varje period, **E**, och hur stora reserverna är, **R**. Vi kan alltså konstatera att ju mer av naturresursen som används i varje period, desto högre BNP per capita i steady state, men desto lägre

⁵ Uträkningarna är relativt omfattande och utlämnas av utrymmesskäl. Se Jones (2002) kapitel 9.

⁶

tillväxttakt av BNP per capita i balanced growth path. För att få en högre BNP på längre sikt bör man alltså använda sina naturresurser sparsamt, enligt Solow-modellen.

Hur passar vår modell ihop med uppsatsens innehåll? I nästa avsnitt diskuterar vi den demografiska transitionen. I vår förenklade modell är förändringen av befolkningens mängden n densamma som förändringen av arbetskraften L , vilket inte alls tar hänsyn till hur befolkningsboomen sprider sig genom olika åldersgrupper som är olika produktiva för samhället. En av slutsatserna i uppsatsen är att det inte är befolkningstillväxtens storlek i sig själv som bestämmer hur tillväxten påverkas, utan framför allt förhållandet mellan barn/pensionärer och vuxna, samt hur många vuxna som har sysselsättning.

Avsnittet om institutioner och globalisering handlar om hur graden av öppenhet och handel påverkar inflödet av teknologi A , till regionen. Samma faktorer påverkar också mängden FDI, utländska investeringar i realkapital K . Ett problem med K som variabel för allt realkapital är att man i detta fall inte skiljer mellan investeringar i oljeindustrin och investeringar i tillverkningsindustrin. Ett av problemen som tas upp i avsnittet om globalisering är just att gulfländerna behöver en tillverkningsindustri, eftersom den är arbetskraftsintensiv och kan utnyttja den snabba ökningen av arbetskraft. Dessutom är E , inkomsten eller inputen från oljan, en ändlig resurs som man behöver hitta alternativ till i ett längre perspektiv.

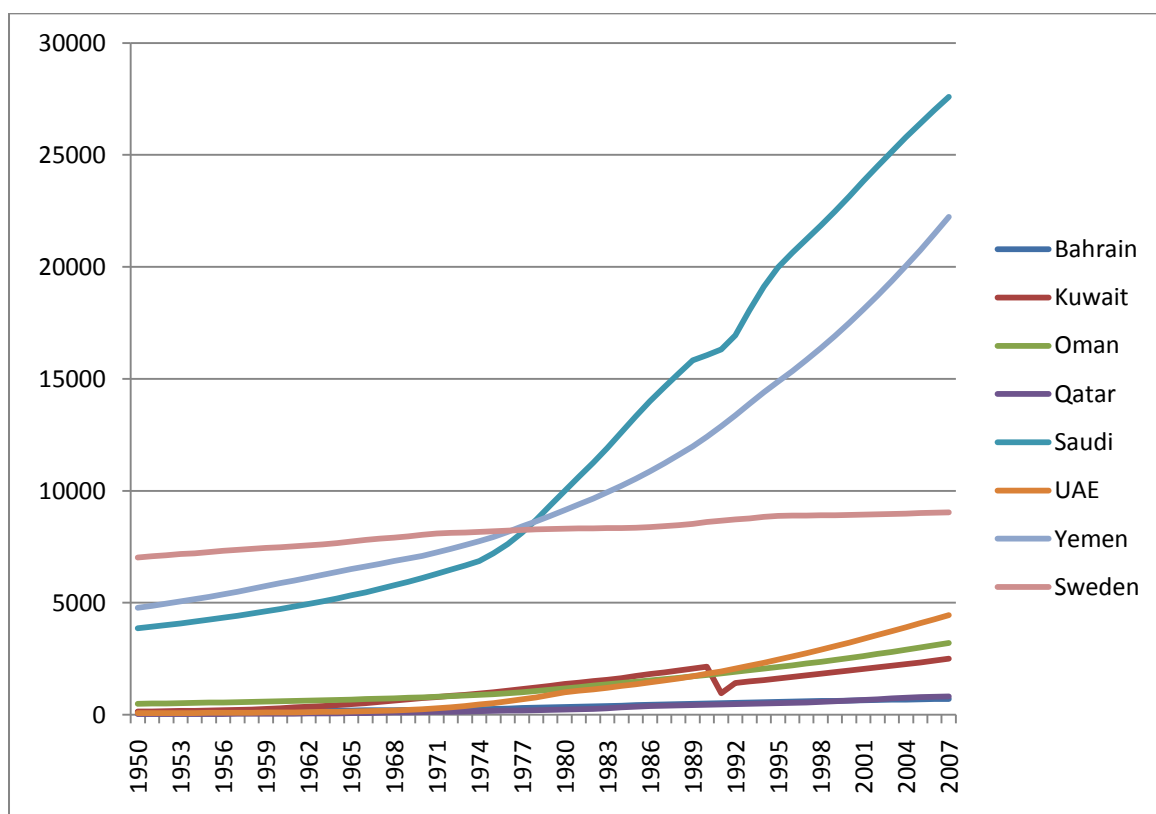
Avsnitten om militarisering av Persiska viken handlar om att militärmakten förbrukat kapital som kunnat investeras mer långsiktigt. Även här hade man kunnat göra en distinktion mellan realkapital i form av militärmateriel och realkapital i form av investeringar i industrin. Dessutom finns det en risk att oljereserverna R är mindre än man har beräknat, vilket skulle påverka E på sikt.

Vi har redan konstaterat (avsnitt 2.2) att investeringar i realkapital s i allmänhet håller låga nivåer i regionen (UAE undantaget). Därmed kan vi konstatera att arabiska halvön har problem med **samtliga variabler** i modellen; energi, befolkning, teknologi och investeringar, samt hur dessa förändras över tiden.

3. Demografisk transition

3.1 Inledning: Vad är en demografisk transition?

Världen har genomgått en formidabel befolkningsökning på det senaste halvsekle. Statistik från FN visar att världsbefolkningen var 2,5 miljarder 1950 och växt till 6,9 miljarder 2010, nästan en tredubbling! Största delen av denna ökning står Sub-sahara Afrika för, följt av Mellanöstern.⁷

Figur 5. Befolkningsmängd på arabiska halvön, i tusental. Källa: Penn World Tables

I figuren ser vi hur Saudiarabien och Jemen skenade förbi Sverige på 70-talet, och även övriga länder håller en marginellt eller markant högre befolkningstillväxt än Sverige. Vi ser också hur Iraks invasion lyckades halvera befolkningen i Kuwait 1990, då många gästarbetare och inhemska flydde eller dödades. I botten på figuren ligger Qatar och Bahrains linjer ovanpå varandra. Befolkningen är mindre än en miljon i dessa länder. Inom nationalekonomin är effekterna av en befolkningsökning inte alltid given. Fler

⁷ Förenta Nationerna (FN), DESA, *World Population Prospects: The 2008 Revision* (uppdaterad 2010-05-21) http://esa.un.org/unpd/wpp2008/all-wpp-indicators_components.htm (besökt 110412)

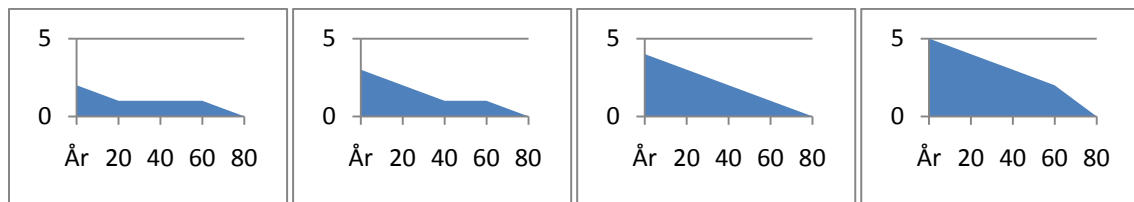
människor kräver mer realkapital och BNP för att upprätthålla samma levnadsstandard per capita. Å andra sidan innebär en större befolkning potentiellt fler idéer och en större marknad för innovationer.

För att få mer konkreta svar är det viktigt att fråga sig hur befolkningstillväxten påverkar åldersstrukturen i samhället. Vilken åldersgrupp är det som ökar och varför? Om det är den produktiva gruppen mellan 20-60 år så borde detta gynna tillväxten, givet att arbetstillfällen finns för att tillvarata potentialen. Om denna åldersgrupp växer i förhållande till andra grupper har landet en chans att accelerera sin ekonomiska tillväxt. Men om det istället är så att befolkningsökningen består i tillfälligt lägre dödstal för att folk lever längre så kanske vi får en större grupp 60+ som behöver försörjas av samhället eller familjen. Om vi har en konstant hög tillväxt som beror på högre födelsetal än dödstal så får vi en åldersstruktur med vid bas. Detta skulle innebära att vi alltid har en stor grupp barn och ungdomar mellan 0-20 som också är beroende av samhället.

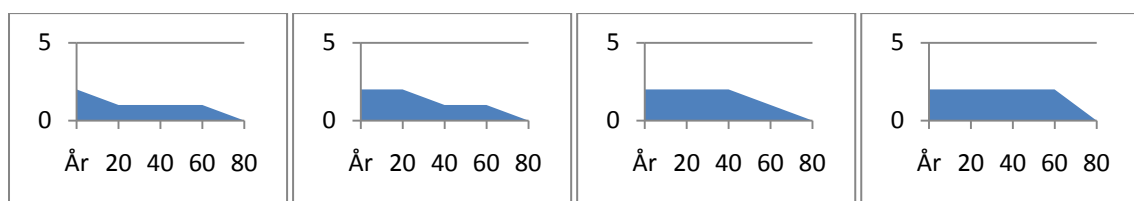
En mängd faktorer har bidragit till att sänka barnadödligheten och ökat medellivslängden i världen sedan 1950. Utveckling av vård och nya mediciner, förbättrad sanitet och personlig hygien, introduktionen av penicillin är några exempel.⁸ Ett vanligt mönster som även syns i Mellanöstern är att först barnadödligheten minskar så att fler barn når vuxen ålder. Detta leder till en babyboom och efter en tid får man en våg av unga vuxna i reproduktionsålder som i sin tur skaffar egna barn. Om samma höga födelsetal fortsätter kommer vi få en trattliknande utveckling där vi även fortsättningsvis får en hög andel barn och ungdomar i befolkningen. Om istället födelsetalen sjunker igen till reproduktionstakt kommer visserligen befolkningstillväxten av avstanna på lång sikt men först efter en hel livstid. Så länge som generationen innan babyboomen fortfarande lever kommer dödstalen ligga på en konstant låg nivå, samma som tidigare. Däremot kommer den totala befolkningen öka när babyboomarna själva får barn och barnbarn. De totala födelsetalen är ju fortfarande högre, även om varje kvinna bara skulle föda 2 barn, eftersom vi har så många fler kvinnor som föder. Denna effekt, att befolkningsökningen

⁸ Bloom, Canning & Sevilla (2001): *Economic Growth and the Demographic Dividend* sid. 16

pågår i flera generationer oavsett om födelsetalen går ner eller inte, kallas för *populations-momentum*.⁹ Effekten kan illustreras i figur:

Figur 6a. Utveckling av befolkningens mängd med konstant ökning av födelsetalen per kvinna.

Figur 6b. Demografisk transition: Utveckling av befolkningens mängd med tillfälligt högre födelsetal per kvinna.¹⁰

Figurerna är placerade i tidsordning med 20 års intervaller, där figurerna längst till vänster visar den begynnande babyboomen. Figur 5b visar hur en babyboom fortplantar sig genom de olika åldersgrupperna tills befolkningsökningen slutligen upphör när vi nått den sista perioden. En sådan cykel kallas för en *demografisk transition*. Det som är viktigt att notera är hur förhållandet mellan andelen produktiva och beroende skiftar över tiden. Det första skedet kräver ökade resurser på skola och barnomsorg. I nästa skede får vi en våg unga vuxna som kan arbeta och bidra till den ekonomiska tillväxten, andelen äldre är fortfarande låg. I det tredje skedet har vi en mycket gynnsam situation där en stor arbetsför befolkning försörjer en mindre grupp äldre och en stagnerande grupp barn och ungdomar. Den andra och tredje fasen kan, om arbetstillfällen finns, innebära en betydande tillväxteffekt i ekonomin som brukar kallas för "the demographic dividend".¹¹ Förutom tillväxteffekten av större andel arbetande, så finns det också i den tredje fasen en växande grupp arbetare i medelåldern som alltmer sparar för sin ålderdom. Om de

⁹ Winckler (2002) *The Demographic Dilemma of the Arab World: The Employment Aspect* s.618

¹⁰ Föfattarens figurer

¹¹ Se tex Bloom, Canning & Sevilla (2001): *Economic Growth and the Demographic Dividend* s.3

sparpengarna investeras inom landet får man ytterligare en effekt på den ekonomiska tillväxten. Denna effekt kallas ibland för "the second demographic dividend".¹²

En annan effekt som inte visas i figuren är ökningen i medellivslängd som resulterar i en större grupp äldre. Den sista fasen i transitionen innebär att babyboomsgenerationen når sin pensionsålder och samhället får betydligt fler äldre att försörja, en utmaning som bl.a. Sverige står inför.

3.2 Befolkningstillväxten på arabiska halvön

Länderna på den arabiska halvön befinner sig ungefär på den andra fasen av transitionen. De har en mycket stor ung befolkning som kommit upp i arbetsför ålder och behöver hitta sysselsättning. Arbetslösheten är redan hög i regionen och många av de jobb som finns är mer eller mindre konstgjorda statliga jobb, skapade för att öka sysselsättningen och sprida inkomster från olja jämnare i befolkningen.

Tabellen nedan visar en jämförelse mellan födelsetalen och barnadödligheten i regionen, där barnadödligheten mäts som det antal barn som uppskattas dö under sina första 5 levnadsår.

	1975		1985		1995		2005	
	Births	Deaths	Births	Deaths	Births	Deaths	Births	Deaths
Bahrain	35	51	32	20	23	14	19	12
Kuwait	42	42	31	22	20	15	18	11
Oman	49	147	44	75	32	32	23	16
Qatar	30	57	27	27	21	16	14	12
Saudi Arabia	47	128	39	62	31	31	25	22
UAE	31	51	30	21	20	14	15	9
Yemen	56	241	55	148	46	119	38	80
Sweden	13	10	12	8	12	5	11	4

Figur 7. Födslar per 1000 invånare samt dödstal per 1000 barn under 5 år. Källa: World Bank

¹² Clawson (2009) *Demography in the Middle East: Population Growth Slowing, Women's Situation Unresolved* s.37,41

Lägg märke till hur barnadödligheten i princip halveras mellan 1975 och 1985 i samtliga länder. Samtidigt faller födelsetalen, men inte alls lika fort, i genomsnitt 10,8%. Mellan 1985 och 1995 faller dödligheten med 37,8% medan födelsetalen sjunker med 26,6%. Glappet har minskat men fortfarande sjunker barnadödligheten snabbare än födelsetalen vilket resulterar i en befolkningsboom. I sista perioden, mellan 1995 och 2005, har båda indikatorerna bromsat sin nedgång och faller ungefär lika fort. Jemen följer ett liknande mönster men ligger långt efter övriga länder i utvecklingen.

Det har inte alltid varit regeringarnas ambitioner att minska befolkningstillväxten. I fallet med Saudiarabien hade man under 80-talet en medveten strategi för att öka den inhemska befolkningen genom att hålla uppe födelsetalen och samtidigt minska barnadödligheten. Syftet var att minska beroendet av utländsk arbetskraft i oljeindustrin. Även Oman drev en liknande politik som man till slut insåg skapade mer problem än den löste.¹³ Observera Saudiarabien och Omans relativt höga födelsetal i figur 6.

Enligt beräkningar kommer arbetskraften växa med 3,5 % årligen i Mellanöstern fram till 2015.¹⁴ Detta innebär att man skulle behöva skapa 37 miljoner nya jobb varje år i MENA-regionen bara för att sysselsätta alla som träder in på arbetsmarknaden. Vill man dessutom eliminera den höga, redan existerande, arbetslösheten behövs ytterligare 19 miljoner jobb per år.¹⁵

Men utmaningen är också en möjlighet, eftersom det innebär att en större procent av befolkningen är potentiellt produktiv. Lyckas man utnyttja kapaciteten i befolkningen kan man få en acceleration i den ekonomiska utvecklingen. Därför kallas också denna effekt för "demographic dividend" eller "demographic gift".¹⁶ Många menar att denna effekt har spelat en betydande roll i den ekonomiska revolutionen i sydostasien. Denna region genomgick en demografisk transition i samma period som man genomgick industrialisering och globalisering. Resultatet blev att en snabbt växande arbetskraft kunde producera mer och mer effektivt och sälja till hela världen.¹⁷

¹³ Winckler (2002) *The Demographic Dilemma of the Arab World: The Employment Aspect* s.633

¹⁴ Noland & Pack (2007) s.97

¹⁵ Laipson (2002) *The Middle East's Demographic Transition: What Does It Mean?* s.179

¹⁶ Se t.ex. Rivlin (2009) s.9

¹⁷ Bloom, Canning & Sevilla (2001): *Economic Growth and the Demographic Dividend* s25-28

Ett problem för den arabiska halvön är att produktionen där inte är arbetskraftsintensiv utan snarare kapitalintensiv. Produktionen är huvudsakligen inriktad på olja och verksamheten är begränsad av fyndigheter och avancerad materiel och kan inte absorbera alla nya människor på arbetsmarknaden.

Tjänstesektorn är redan överlastad i flera av oljeländerna. I Saudiarabien har den statliga sektorn ökat från 37 000 anställda år 1962 till 900 000 vid millennieskiftet, mer än 24 gånger fler.¹⁸ Siffrorna hänvisar till den statliga administrationen och inkluderar alltså inte den statsägda oljeindustrin. I Gulfländerna är staten den viktigaste aktören på arbetsmarknaden och härskarna har varit måna om att inkomsterna från oljan ska komma hela den inhemska befolkningen till godo. Detta har tagit sig uttryck i skapandet av samhällstjänster och välfärd, men framför allt har man erbjudit anställning i den offentliga sektorn. Storleken på offentlig sektor kan egentligen bara matchas av kommunistiska länder. Trots att gulfländerna är kapitalistiska i den bemärkelsen att man uppmuntrar fritt företagande, har man statsmakter som i perioder sysselsatt (i princip) hela den inhemska befolkningen. Men fluktuerande oljepriser och befolkningstillväxten har gjort det svårt att hålla tillbaka arbetslösheten. Förutom den öppna arbetslösheten präglas en stor del av den offentliga sektorn av undersysselsättning. Många som är heltidsanställda av staten är i praktiken deltidsanställda med deltidslön. Statistiken över arbetslösheten på arabiska halvön, som i sig är oroande läsning, underskattar alltså problemen.¹⁹

Det finns också ett långsiktigt problem med att inte ha en utvecklad privat sektor, nämligen bristen på konkurrens och utveckling. Det blir svårt för de arabiska länderna att skapa ekonomisk tillväxt om man inte lyckas producera och exportera andra varor än bara olja. Men oljeexporten har påverkat handelsbalansen och växelkursen. Valutan har stärkts så att det är billigt att importera men svårare att exportera. Detta hämmar tillverkningsindustrin som i sin tur hämmar uppkomsten av nya mer arbetskraftsintensiva industrier. Oljan som skapar välståndet i gulfländerna, skapar också hinder för ekonomisk utveckling på längre sikt.²⁰

¹⁸ Rivlin (2009) s.21

¹⁹ Winckler (2002) *The Demographic Dilemma of the Arab World: The Employment Aspect* s629

²⁰ Rivlin (2009) s.224

Ett annat problem för dessa ekonomier som redan har svårt att hitta sysselsättning för befolkningen är kvinnornas inträde på arbetsmarknaden. Mellanöstern har i många avseenden de mest utpräglade patriarkala samhällsmönstren i världen. Andelen kvinnor i arbetslivet är låg och den sociala normen att stanna hemma och ta hand om familjen är stark. I MENA har de nordafrikanska länderna kommit längst i jämställdhet medan länderna på den arabiska halvön är präglade av konservativa värderingar och ligger ännu längre efter.

	1980			1990			2000			2009		
	female	male	total	female	male	total	female	male	total	female	male	total
Bahrain	16,9	85,8	59,9	28,2	88,4	65,0	33,8	86,2	65,2	32,4	85,0	63,8
Kuwait	19,3	79,1	56,1	36,0	81,9	63,7	44,3	85,0	70,4	45,4	82,5	68,5
Oman	21,2	78,2	52,0	18,7	80,4	55,4	23,4	79,2	57,9	25,4	76,9	55,7
Qatar	22,7	89,8	69,3	40,4	94,4	80,0	36,9	92,4	75,5	49,9	93,0	84,3
Saudi Arabia	9,5	74,4	46,4	15,0	79,9	53,4	15,9	75,3	49,2	17,4	74,2	49,9
UAE	15,9	94,5	75,6	25,1	91,8	72,8	34,2	91,3	75,6	41,9	92,1	77,6
Yemen	17,9	74,3	45,3	15,9	73,9	44,6	17,2	73,3	45,4	19,9	73,5	46,8
Sweden	59,0	74,1	66,4	63,2	72,1	67,6	58,2	66,8	62,4	60,6	69,2	64,8

Figur 8. Deltagandegrad på arbetsmarknaden, i procent. Källa: World Bank

Tabellen ovan visar fördelningen av män och kvinnor i arbetskraften. Det är intressant att ökningen av deltagandegraden nästan helt kan förklaras av kvinnornas inträde på arbetsmarknaden. I exempelvis Saudiarabien ser man till och med en svag tillbakagång hos männen.

Kvinnors möjlighet att arbeta får också betydelse för den demografiska transitionen. För det första påverkar det den så kallade "dependency ratio", det vill säga hur många som är beroende av försörjning det går per person som kan arbeta. Ökande andel kvinnor i arbete kan ge en viktig nivåeffekt i ekonomin. Om det nu finns arbete. För det andra finns det nu en alternativkostnad till att föda barn; man går miste om möjligheten att jobba och tjäna pengar istället. Kvinnor som har möjlighet att arbeta tenderar att gifta sig senare och skaffa färre barn.²¹ Om vi jämför figur 5 och 7 ser vi att Qatar, som har den största andelen kvinnor i arbetskraften, också har de lägsta födelsetalen. Jemen har den

²¹ Moghadam (2003) *Patriarchy in Transition: Women and the Changing Family in the Middle East* s.152-153

lägsta andelen kvinnor på arbetsmarknaden (tillsammans med Saudiarabien), och har också de högsta födelsetalen.

Nativiteten i ett land påverkas också av ytterligare 3 faktorer: Graden av urbanisering, utbildningsnivån och kvinnans socioekonomiska status. På landsbygden kan barnen hjälpa till med arbetet och är lättare att hålla ett öga på, medan jobb i städerna oftast inte kan utföras av barn utan kräver istället dagomsorg på ett eller annat sätt.²² På landsbygden efterfrågas fysisk arbetskraft och höga födelsetal uppmuntras även på religiösa och kulturella grunder. Sambanden stöds av statistik.²³ Utbildning har mycket stor betydelse för nativitetstalen. En studie från Oman 1995 visar att födelsetalen för analfabeter i genomsnitt var 8,6 medan kvinnor med sekundär utbildning (motsvarande gymnasium) födde 3,8 barn. Och födelsetalen har sjunkit i Oman sedan dess.²⁴ Med socioekonomisk status menas kvinnans roll i samhället och vilken tillgång hon har till utbildning, jobb, sjukvård och mänskliga rättigheter i allmänhet. Saudiarabien är ett specialfall genom att kvinnor i ganska stor utsträckning har tillgång till privat utbildning men inte tillåts arbeta utanför hemmet av kulturella skäl.²⁵

Förutom den inhemska befolkningsökningen i gulfländerna sker också en omfattande arbetsmigration i arabvärlden. Migrationsströmmarna går från fattiga länder till de rika oljeländerna.

²² Clawson (2009) *Demography in the Middle East: Population Growth Slowing, Women's Situation Unresolved* s.38

²³ Moghadam (2003) *Patriarchy in Transition: Women and the Changing Family in the Middle East* s.149-150

²⁴ Clawson (2009) *Demography in the Middle East: Population Growth Slowing, Women's Situation Unresolved* s.39

²⁵ Moghadam (2003) *Patriarchy in Transition: Women and the Changing Family in the Middle East* s.150

	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Bahrain	821	-5640	31532	17818	16500	20000
Kuwait	38507	141894	154631	174065	317584	120000
Oman	-10000	-5000	75000	9000	-70000	20000
Qatar	5140	30949	37722	61043	43128	562055
Saudi Arabia	418	190285	870086	1050000	70000	150000
UAE	6	56166	395702	240000	572000	342979
Yemen	-75000	-245662	-75000	-50000	-100000	-135000
Sweden	38893	130163	83244	132373	49070	150000

Figur 9. Nettomigration, räknat på 5-årsperioder. Källa: World Bank

Som statistiken visar är Jemen den stora nettoexportören av arbetskraft i regionen. Bahrain och Oman har skiftat mellan nettoemigration och nettoimmigration i blygsam skala, medan övriga länder bara importerat arbetskraft i modern tid. För Jemen är pengar som skickas hem från arbetare i oljeländerna (främst Saudiarabien) ett betydande bidrag till landets ekonomi.²⁶ I UAE där den inhemska befolkningen bara är några miljoner, utgör den utländska arbetskraften en stor andel av den totala befolkningen. Eftersom den rörliga arbetskraften i arabvärlden uteslutande består av män, har UAE idag en total befolkning som består till 67 procent av män.²⁷

Varför tillåter man så hög arbetskraftsinvandring i länder som har problem att sysselsätta sin inhemska befolkning? Svaret ligger i löneskillnader mellan statliga jobb och jobb inom olje- eller byggbranschen, eller övriga lågstatusjobb inom service och dylikt. Den inhemska befolkningen i oljeländerna har det redan så bra ställt att man inte accepterar låglönejobb.²⁸ Här har vi också ett problem när det gäller att bygga upp en effektiv privat sektor med arbetsintensiva industrier, nämligen att man har svårt att hitta kompetent personal som accepterar lönerna när staten betalar mycket bättre löner. Problematiken med arbetskraftsinvandring diskuteras mer i avsnitt 4.2.

Än så länge har länderna på arabiska halvön, och hela MENA för den delen, misslyckats med att sysselsätta den växande befolkningen. Miljontals, ofta utbildade, ungdomar går

²⁶ Rivlin (2009) s.34

²⁷ Clawson (2009) *Demography in the Middle East: Population Growth Slowing, Women's Situation Unresolved* s.38

²⁸ Noland & Pack (2007) s.93-94

arbetslösa och missnöjet växer gentemot de autokratiska regimerna. Både Rivlin och Noland & Pack, två av de viktigaste källorna till denna uppsats, förutsäger att den demografiska transitionen kommer orsaka allvarlig instabilitet om inte sysselsättning kan skapas.²⁹ Deras böcker skrevs 2007 och 2009. I år har vi sett demonstrationer och omstörtning i länder över hela Mellanöstern.

3.3 Sammanfattning

Det är ganska tydligt att den demografiska transitionen är en viktig faktor i den ekonomiska utvecklingen i arabvärlden och i gulfstaterna. Barnadödligheten och senare nativiteten har sjunkit kraftigt och resulterat i en babyboom som nu börjar nå vuxen ålder. Istället för en vara en positiv kraft, bromsas istället BNP per capita av befolkningsökningen. Regeringssektorn och oljesektorn har inte längre kapacitet att absorbera den snabbt växande arbetskraften. Istället ser vi instabilitet runtom i Mellanöstern. Jemen har hög arbetslöshet och har plågats av inre stridigheter (se avsnitt 5.2). I GCC-länderna har vi i år sett massdemonstrationer bland annat i Bahrain och Oman.

Staten är den största arbetsgivaren på arabiska halvön och den privata sektorn är liten och underutvecklad. Hur blev det så? Vad blir konsekvenserna för arbetsmarknaden? Det är frågor vi söker svar på i nästa avsnitt.

²⁹ Se Rivlin (2009) s.38 och Noland & Pack (2007) s.132

4. Företagande, globalisering och religionens roll

4.1 Inledning: Historisk tillbakablick³⁰

För att förstå utvecklingen på den arabiska halvön behöver vi få en överblick över hur Islam har skapat och påverkat institutionernas utformning genom historien. Från 700-talet och genom hela medeltiden höll arabvärlden jämna steg med Väst. De specifika institutioner som följde Islams utbredning fungerade bra till en början men från 1500-talet och framåt började Europa utvecklas snabbare. Handel och sjöfart drev på utvecklingen av modernare företagsformer och bankväsen, som i sin tur möjliggjorde en industriell revolution, som i sin tur fortsatte att driva på utvecklingen av Västvärldens institutioner. Varför gick inte de muslimska länderna igenom samma förvandling?

En viktig anledning är att det muslimska regelverket bara räknade människor som juridiska personer. Affärer och verksamheter drevs bara genom affärskontrakt mellan fysiska personer. Detta innebar att affärerna gick om intet om någon av parterna antingen fick ekonomiska problem eller dog. Om detta inträffade stod den andra parten med en uppgörelse som inte längre var värd någonting alls. Den inneboende osäkerheten i systemet gjorde att affärer i regel var tidsbegränsade och av mindre storlek, snarare än långvariga och omfattande. Det var också vanligt att avtal endast var muntliga. Man kom överens om affären muntligt, satte tidsramar och åtaganden med hänsyn till riskerna och gav sedan sitt ord. Utan dokumentering och skrivna avtal fanns det inte något som drev på utvecklingen av juridik och avtalsrätt.

Enligt muslimska arvs lagar ska den avlidnes ägodelar styckas upp och delas lika mellan änka och barn. Denna institution var på många sätt revolutionerande i den värld där Islam spreds och det är också intressant att både söner och döttrar ärvde på samma villkor.³¹ Icke desto mindre innebar detta system att allt kapital som byggts upp under en livstid fragmenterades och verksamheter gick oftast i graven tillsammans med sina grundare. Islam tillät också en man att ha upp till fyra fruar och det kunde därför vara en mycket stor familj som skulle dela på arvet. Enda sättet att bevara sitt kapital och sin verksamhet intakt vid sin död var att

³⁰ Där inga andra källor anges bygger detta avsnitt på Timur Kurans bok "The Long Divergence" (2011)

³¹ Kuran (2011) s.78

organisera den som en *waqf*, en annan distinkt muslimsk institution, som haft stor betydelse i Mellanöstern.

En *waqf* är en slags stiftelse som bygger på att ett stycke immobil egendom avskiljs för ett särskilt, samhällsfrämjande ändamål. En *waqf* kan till exempel finansiera och tillhandahålla skolor, sjukhus, moskéer, barnhem, parker eller vägar. Till skillnad från andra verksamheter lever en *waqf* vidare och fortsätter att vara verksam efter grundarens död. Ändamålet och åtagandet för en *waqf* är inte flexibla och kan aldrig ändras, inte ens av grundaren själv och efter dennes död styrs egendomen av en *waqfiyya*, det dokument som detaljerat beskriver *waqf*ens verksamhet. Trots systemets begränsningar var det väldigt populärt. Äganderätterna var generellt sett ostabila och fina egendomar beslagtogs ofta av härskarna, men en *waqf* åtnjöt religiös legitimitet och rördes därför i regel inte av överheten. *Waqfen* blev istället en möjlighet att låta de rika bidra till samhällets välfärd.

Waqfen erbjöd också flera fördelar för sin grundare; han kunde inom ramen för verksamheten sätta sig själv som förvaltare, bestämma sin egen lön, anställa och avlöna släktingar eller vänner, och själv bestämma vem som skulle ärva förvaltningen efter hans död. *Waqfen* blev alltså en möjlighet att kringgå arvslagarna. Enorma resurser gick in i *waqfs* och i början på 1700-talet ägdes mellan hälften och en fjärdedel av alla fastigheter av *waqfs* på arabiska halvön.³² Att organisera familjens egendom som en *waqf* uteslöt dock inte beskattning från staten och i vissa fall konfiskering, även om detta skedde mer sparsamt med hänsyn till religionen. Inte heller kunde olika *waqf* slå sig samman i större nätverk eller gillen, som i Europa. Det Magna Carte som signerades i England 1215 gav till exempel baronerna ett gemensamt inflytande över kungamakten. Köpmän i Mellanöstern fick aldrig samma makt och inflytande som handelshusen i Väst.³³

Det finns också i Islam ett förbud mot ränta, *riba*, som skapade problem för de som tog eller gav krediter. Man hittade dock snabbt vägar runt detta förbud med hjälp av andra typer av avgifter och enligt Timur Kuran var det snarare bristen på efterfrågan som gjorde att bankväsendet utvecklades mycket senare än i Väst.³⁴

³² Kuran (2008) *Islamic Economic Institutions* s.2

³³ Rivlin (2009) s.43

³⁴ Kuran (2011) s289

Dessa institutioner fungerade onekligen väldigt bra i de muslimska territorierna men hämmade utvecklingen på längre sikt. Nackdelarna var att kapital antingen splittrades upp eller låstes fast i waqfs istället för att vara flexibelt och tillgängligt för bättre investeringar. Bristen på skrivna avtal och moderna företagsformer hindrade i sin tur den juridiska och finansiella utvecklingen. I Europa kunde man ackumulera stora mängder kapital till investeringar både genom att sälja ägarandelar eller genom lån. Det var lätt och smidigt att kanalisera resurserna dit de behövdes, samtidigt som företagen själva kunde överleva och växa över generationer. Större företag efterfrågade bättre institutioner. I Italien utvecklades den dubbla bokföringen, som sedan blev norm. Under tiden levde handeln vidare i Mellanöstern på samma sätt som den alltid gjort. Det saknades ofta dokumentering över verksamheten vilket också borde ha gjort affärsmän från Väst mindre benägna att investera i regionen.

Islam betyder "underkastelse" och ett av religionens mål har varit att skapa enhet mellan alla de stammar och folk som bott på den arabiska halvön och bortom den. Med religionen integrerad med makten byggde man imperier och senare nationer med starka statsmakter, samtidigt som institutionerna hindrade civilsamhället från att växa sig rikt och starkt. Islam lyckades med det som kyrkan misslyckades med i Europa, och priset blev stagnation medan Väst dundrade förbi i utvecklingen. En av nycklarna i utvecklingen var just att statsmakterna i Europa var beroende av olika typer av gillen, stadsstater, universitet, handelshus och andra typer av självstyrande organisationer för att överleva i konkurrensen med andra länder. Härskarna behövde resurser, allt från soldater och krigsmateriel till pengar och kompetens eller kontakter. I utbyte erbjöd man beskydd och förmåner. Företag och stater levde i symbios och utvecklingen drevs på av konkurrensen mellan Europas olika makter.³⁵

En annan skillnad mellan Öst och Väst har varit övergången från klan- och släkttillhörighet till kärnfamilj i Europa. Utvecklingen drevs av kyrkan, som i sina äktenskapslagar hindrade månggifte, skilsmässa, äktenskap mellan nära släktingar, samt försvårade adoption, åtgärder som alla motverkade storfamiljer och klanbildning. Under sen medeltid hade kärnfamiljen blivit den dominerande samlevnadsformen. Samtidigt försvagades kyrkans och härskarnas roller vilket gjorde att individen sökte nya forum för att hantera samarbete, konflikter och få beskydd för sin egendom och sina intressen. Istället för klanen vände man sig till gillen och

³⁵ Greif (2006) *The Family, Institutions, and Growth* s.311

föreningar av likasinnade. Till skillnad från klanerna på den arabiska halvön, var föreningarna i Europa något man frivilligt anslöt sig till och frivilligt kunde lämna. Föreningarna var alltså tvungna att attrahera nya medlemmar genom att tillvarata medlemmarnas intressen. Man kunde gemensamt välja regler för verksamheten och välja ledare som man sedan kunde ställa till svars. Föreningarna kunde äga egendom, pengar, rättigheter, de kunde stämma och bli stämda. Härifrån utvecklades den moderna företagsformen.³⁶

Idag har Mellanöstern ett modernt företagande och egna börser för handel med aktier och derivat. Genom aktiebolagen kan företagen överleva sina grundare och anpassa sin verksamhet och sina investeringar efter omständigheterna. Arvslagen kan inte längre stycka sönder en firma. Istället är det nu aktierna som får fördelas till de efterkommande. Banker har utvecklats och institutioner som kompletterar de moderna bolagen har importerats från Väst. Det handlar till exempel om en modern företagslagstiftning som identifierar bolaget som egen juridisk person och moderna system för bokföring och dokumentering. Med allt detta på plats och inkorporerat i muslimska länder menar exempelvis Noland och Pack att det inte finns några bevis för att Islam i sig skulle ha hämmat utvecklingen i modern tid. Man stödjer sin slutsats på ekonometriska grunder.³⁷

Även om deras slutsatser är riktiga så är det fortfarande viktigt med en historisk tillbakablick för att förstå utvecklingen idag. Historien hjälper oss inte bara att förstå varför gulfländerna hamnade i bakvattnet på Europa, den förklarar också varför den privata sektorn inte är större eller mer utvecklad än vad den är idag. Den ekonomiska utvecklingen kan ju också hämmas av att implementeringen av aktiebolaget och ramverket för det, är ett konstgjort ingrepp i Mellanöstern medan samma institutioner har evolverat fram i Europa, som svar på konkreta behov. Den starka statsbildningen med sin byråkrati och korrupktion är också en produkt av historien som hjälper oss att förstå dagens gulfstater och varför den privata sektorn är så svag.

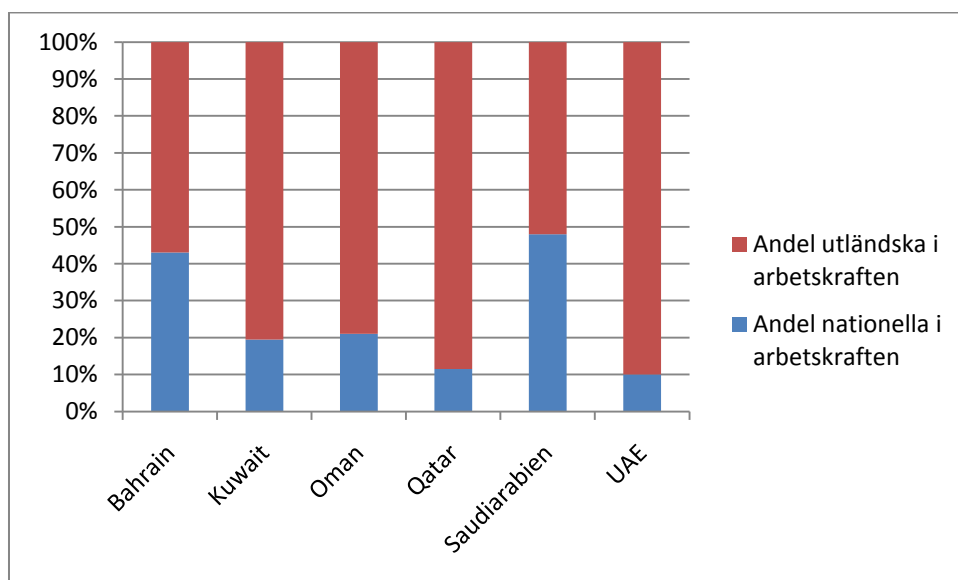
³⁶ Greif (2006) *The Family, Institutions, and Growth* s.309

³⁷ Noland & Pack *Islam, Globalization, and Economic Performance in the Middle East* s.1-2

4.2 Industri och globalisering

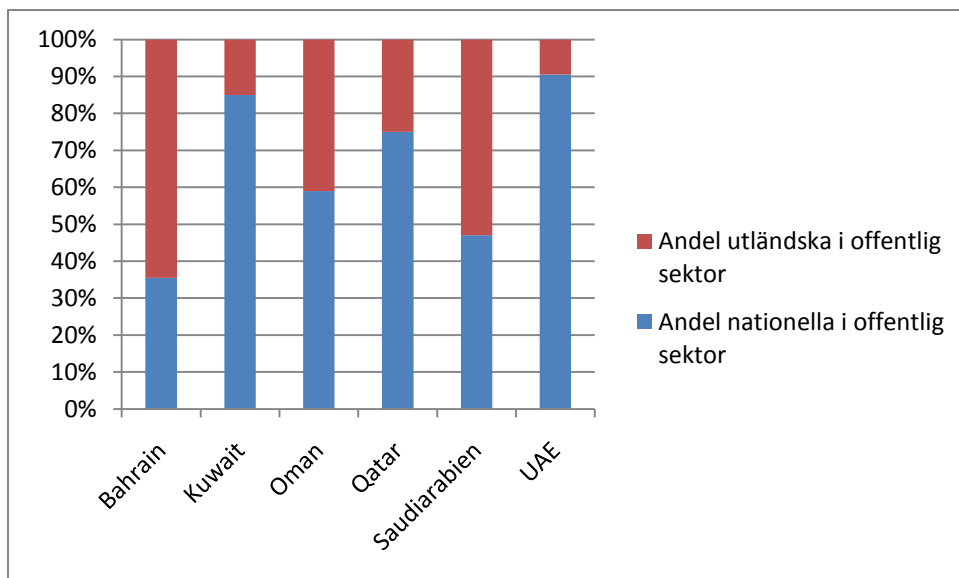
Vi har tidigare konstaterat att oljepengar och en uppsvälld offentlig sektor i oljeländerna inte räcker till för att möta behovet av sysselsättning för den växande arbetskraften. Man behöver en arbetsintensiv tillverkningssektor för att tillvarata arbetskraften, och man behöver en marknad att sälja till. Det var så Sydostasien svingade sig upp ur fattigdom och det kräver en globaliseringsprocess där handelshinder röjs undan och teknologi och investeringar får komma in. Även här kan religionen och historien spela en roll för att förklara det motstånd mot globalisering som är utbrett på den arabiska halvön.

GCC-länderna präglas av stor offentlig sektor och relativt liten privat sektor. Den offentliga sektorn erbjuder bättre löner och förmåner vilket lockar den inhemska befolkningen medan den privata sektorn får lita till utländsk arbetskraft, som inte har samma löneanspråk som den nationella arbetskraften. Figur 7a visar att gästarbetare utgör mer än hälften av den totala arbetskraften i samtliga GCC-länder. Figur 7b och 7c visar hur arbetskraften är fördelad i respektive sektor. I majoriteten av GCC-länderna är mer än 60 % av den nationella arbetskraften anställd i offentlig sektor, inklusive en växande andel kvinnor. Samtidigt, i icke-oljerelaterad privat sektor är mer än 85 % av arbetskraften utländsk.³⁸

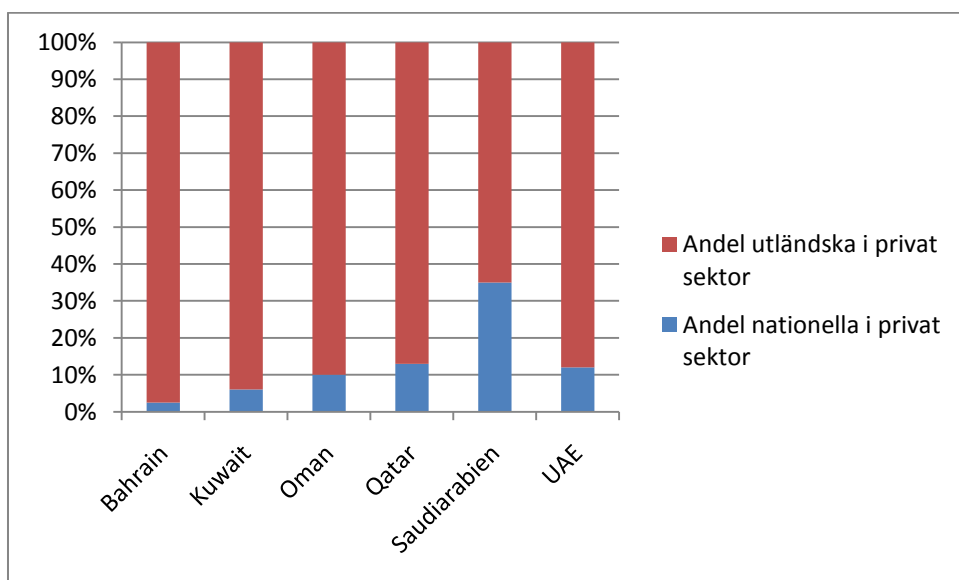

Figur 10a. Andelen nationella i totala arbetskraften, 2001.

³⁸ Fasano & Goyal (2004) *Emerging Strains in GCC Labor Markets* s.7-8

Figur 10b. Andel nationella i offentlig sektor, 2001

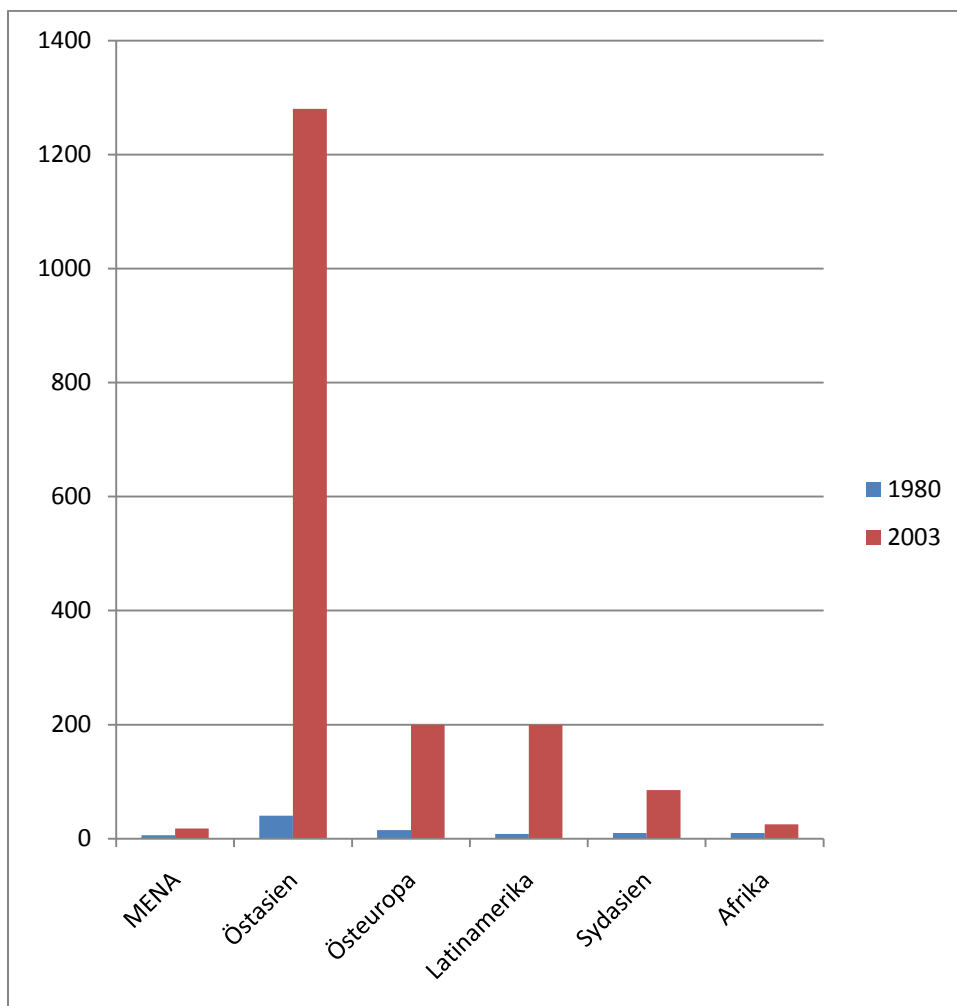
Figur 10c. Andel nationella i icke-oljerelaterad privat sektor, 2001³⁹

Problemet i Gulfländerna är att hitta anställning till sin snabbt växande inhemska befolkning. Förutom problemen med löneskillnader mellan privat och offentlig sektor saknas också kompetens som efterfrågas av privat sektor. Det finns en mismatchning mellan utbildningsväsendet och privat sektor som gör att de privata företagen får vända sig utomlands för att hitta den kompetens man söker. Trots att all utbildning är gratis för den nationella befolkning är det en relativt låg andel av befolkningen som väljer att läsa på

³⁹ Fasano & Goyal (2004) *Emerging Strains in GCC Labor Markets* s.9

universitet, från 8 % i Oman till 26 % i Bahrain och Qatar. Av dem som tar examen tar 38 % examen i Islamiska studier, 34 % inom utbildning men bara 18 % i tekniska ämnen och 11 % inom business och administration.⁴⁰ Man behöver väl inte ens påpeka för läsaren att varken den privata eller offentliga sektorn efterfrågar 38 % teologer.

Den privata sektorn har alltså flera utmaningar. Av historiska skäl saknas en bred bas av stora, livskraftiga företag och de företag som finns har svårt att hitta kompetent arbetskraft. Förutom detta har man en utmaning när det gäller att slå sig in på den globala marknaden. I tillverkningsindustrin låg MENA-regionen sist så sent som 2003, se figur 8 som jämför världens utvecklingsregioner.

Figur 11. Export av varor, i miljarder dollar. Källa: UN Comtrade Database

⁴⁰ Fasano & Goyal (2004) *Emerging Strains in GCC Labor Markets* s.8

Om man ska kunna utveckla den privata industrin så behövs också en marknad för varorna som man tillverkar. MENA-regionen är nästan likvärdig med EU när det gäller befolkningsmängd (mellan 400 och 500 miljoner) och skulle kunna vara en viktig marknad om man upprättade handelsavtal mellan alla länder i regionen. Trots sin stora befolkning är dock MENA ekonomiskt liten och politiskt splittrad, och MENAs sammantagna BNP motsvarar bara cirka hälften av Storbritanniens.⁴¹ Globalisering, i betydelsen fri handel och öppenhet mot omvärlden, behövs av två orsaker; dels för att få en tillräckligt stor exportmarknad för en växande industri, och dels för att få ett inflöde av teknologi och know-how.

I jämförelse med övriga Mellanöstern så har GCC-länderna idag låga handelsbarriärer och en generell nivå på tariffer på under 4 %. Detta beror på tidigare handelsmönster där man exporterat olja på världsmarknaden och i princip importerat allt annat. Det finns alltså inte samma import-substitutions industrier som i andra länder i MENA-regionen.⁴² (Import-substitution är en strategi att skydda sin egen industri från utländsk konkurrens genom att begränsa eller beskatta import av samma produkter från omvärlden. Resultatet blir tyvärr i längden att de inhemska industrierna inte får incitament att utvecklas och själva har svårt att exportera till en större marknad.)

Trots en relativt öppen handelspolitik finns det, på arabiska halvön, liksom i övriga Mellanöstern, ett utbrett motstånd mot Västvärlden och globalisering, som ses som ett hot mot ländernas egen kultur och religion. Det råder ett ambivalent förhållande till å ena sidan den teknologi som finns i Väst och å andra sidan den kultur och de värderingar som dominerar i Väst. Noland och Pack belyser problemet genom att kommentera en global undersökning som undersöker inställningen till olika fenomen och värderingar. Den allmänna bilden från undersökningen är att det arabiska folket, mer än andra, är negativa till förändringar och helst vill bevara existerande ekonomiska och sociala former. Undersökningen visade bland annat att araber, i förhållande till andra folkgrupper, är mindre villiga att stänga ineffektiva fabriker, mer engagerade i att bevara den lokala livsstilen, och

⁴¹ Hoekman & Messerlin (2002) *Harnessing Trade for Development and Growth in the Middle East* s.11

⁴² Hoekman & Messerlin (2002) *Harnessing Trade for Development and Growth in the Middle East* s.9

mindre toleranta mot homosexualitet. Man är särskilt negativ till förändringar om källan kommer från omvärlden, särskilt Väst.⁴³

Det finns analytiker som direkt kopplar detta fenomen till Islam. Man menar att ett av Islams mål är att förhindra inflytandet från andra religioner och kulturer, även om det betyder ekonomisk stagnation. Islam i sin radikala form, föder alltså ett motstånd mot globalisering, just därför att den globala kulturen är kopplad till Västvärldens värderingar.⁴⁴ Motståndet mot Väst, och USA i synnerhet, är dock inte jämt fördelat över Mellanöstern och verkar inte heller vara tydligt kopplad till hur religiöst eller sekulärt landet är i fråga. Det finns en teori som menar att antiamerikanism (och anti-globalisering i allmänhet, min anm) visserligen ofta finner sin grund i religionen men framför allt används som ett politiskt medel i Mellanöstern. I de länder där det råder stor konkurrens mellan sekulära och religiösa eliter används antiamerikanism för att väcka känslor och vinna stöd hos folket. Mer sekulära muslimer kritiserar USAs utrikespolitik och deras inblandning i suveräna staters inre angelägenheter. Mer religiösa muslimer har mer problem med USAs jämlikhetsideal, religionsfrihetsnorm och populärkultur och liknande. Teorin menar alltså att graden av antiamerikanism beror på vilken retorik eliten väljer att använda. Ju mer splittrat landet är i en sekulär-religiös skala, desto mer används antiamerikanism som ett verktyg för att vinna stöd, på båda sidor av spekrat. Teorin stöds av empiri, till exempel är Turkiet det mest anti-amerikanska landet i hela Mellanöstern, trots sin sekulära författning och demokratiska statsform.⁴⁵

Simpfendorfer, författare till *The New Silk Road*, vänder på problemet och menar istället att det är USAs restriktioner och misstänksamhet mot arabvärlden, speciellt efter 9/11, som är det största hindret för handel med Väst. Istället börjar Arabvärlden återupptäcka sina forna handelspartners i Öst och en ny "silkesväg" mellan Kina och Mellanöstern håller på att förskjuta handelsbalansen i världen. I takt med att Kina växer ekonomiskt ökar landets köpkraft och efterfrågan. Allra viktigast är Kinas efterfråga på olja, men i skuggan av den växer även handeln med andra varor. Gulfländerna har stora fonder, *wealth funds*, som är avsatta för olika investeringar och samarbetet, både det officiella och på gräsrotsnivå blir mer och mer omfattande. Som exempel kan nämnas den enorma kinesiska supergallerian i

⁴³ Noland & Pack (2004) *Islam, Globalization, and Economic Performance in the Middle East* s.5

⁴⁴ Hillman (2007) *Economic and Security Consequences of Supreme Values* s.274,277

⁴⁵ Blaydes & Linzer (2010) *Losing Muslim Hearts and Minds* s.9-12

Dubai eller de 200.000 arabiska köpmän som varje år reser till Yiwu, ett centrum för handel i Kina.⁴⁶

4.3 Religionens roll

Denna uppsats undersöker hur olika faktorer har påverkat den ekonomiska utvecklingen på arabiska halvön, direkt eller indirekt. När man försöker undersöka Islams roll är det viktigt att klargöra vad man menar med Islam. Jag tycker personligen att både böcker och artiklar i ämnet ibland förvirrar diskussionen genom att inte tydligt definiera vad det är man menar.

Precis som kristendomen har Islam visat upp olika ansikten under historiens gång och bilden av vad som är den sanna tolkningen av Islam varierar stort. Författarna till en bok som refereras i nästa avsnitt menar till exempel att vapenmakt och krig är främmande för Islam, utom i självförsvar.⁴⁷ Noland och Pack försvarar Islam genom att resonera att det inte är religionen i sig, utan vissa institutioner som har associerats till religionen, som orsakat stagnation. De menar att förekomsten av fri handel och fritt företagande och bankväsen i vissa länder i modern tid, bevisar att Islam kan harmoniseras med tillväxtfrämjande institutioner.⁴⁸ Detta står i kontrast till de religionskritiska författare (som refererats i föregående underavsnitt) som angriper Islam som både en hämmande faktor för ekonomin och en säkerhetsrisk i allmänhet, då man menar att radikal Islam inte bara vill skydda sina egna anhängare från påverkan från Västvärlden, utan också vill tvinga Islams inflytande på andra, om möjligt.⁴⁹

Den här uppsatsen försöker inte ta ställning till Islam och det är meningslöst att försöka avgöra vad som ska anses som renlärig Islam och vad som ska räknas som avarter. Det enda som är intressant är att försöka identifiera faktorer som påverkar människors ekonomiska beteende. Om, till exempel, människors religiösa tro får dem att avvisa öppenhet mot omvärlden så är det intressant för min uppsats oavsett om denna hållning kan tyckas stämma med Koranen eller inte. Det är också intressant att notera att dem som benämns

⁴⁶ Simpfendorfer (2011) s.29-30,55,72-75

⁴⁷ Askari, Mohseni & Daneshvar (2009) *The Militarization of the Persian Gulf* s.108ff

⁴⁸ Noland & Pack (2007) s.139-140

⁴⁹ Hillman (2007) *Economic and Security Consequences of Supreme Values* s.277

sekulära muslimer oftast inte ser sig själva som mindre troende eller sämre muslimer än de vi kallar religiösa. De "sekulära" tar oftast inte avstånd från Islam i sig, utan bara från de mer extrema tolkningarna av den.

Det har också påpekats att länderna på den arabiska halvön i första hand identifierar sig som araber – inte muslimer. I andra hand identifierar de sig efter nationalitet, som saudier eller kuwaitier. Islam kommer först på tredje plats som identitetskälla för individen. Detta innebär att man kanske hellre bör tala om den arabiska kulturens påverkan än Islams.⁵⁰ Min egen kritik mot detta resonemang är att arabisk och muslimsk kultur går in i varandra så mycket att de är svåra att skilja åt. Att vara muslim är en självklar del av att vara arab, så jag menar fortfarande att det är relevant att använda Islam som förklarande variabel, även idag.

4.4 Sammanfattning

Den arabiska halvön lever idag med konsekvenserna av historien. Man har en underutvecklad privat sektor som har svårt att attrahera kompetent personal. Trots en snabbt växande nationell befolkning, rekryterar den privata sektorn från utlandet där man ofta både hittar billigare och kompetentare arbetskraft. Den nationella befolkningen har för höga löneanspråk och är för dåligt utbildad. De nationella universiteten utbildar inte de kompetenser som efterfrågas i samhället.

Islam har i gulfländerna harmoniserats med modernt företagande och bankväsen och många av de viktigaste förutsättningarna för långsiktig tillväxt finns på plats. Samtidigt finns det i arabvärlden ett utbrett motstånd mot globalisering, ofta motiverat utifrån Islam, som hämmar handeln med Väst och framför allt avskräcker Väst från att investera i regionen.

Istället för att stimulera framväxten av en inhemsk, icke-oljerelaterad industri har man istället spenderat enorma summor på att importera sofistikerade vapen från västvärlden. Detta ska vi nu titta närmare på i nästa avsnitt.

⁵⁰ Noland & Pack (2004) *Islam, Globalization, and Economic Performance in the Middle East* s.5

5. Krig och militarisering

5.1 Inledning: Militarisering och ekonomi⁵¹

Bland de 5 länder i världen som importerar mest militärmateriel, ligger 3 av dem omkring den Persiska viken: Irak, Saudiarabien och Iran. Övriga mindre länder omkring Gulfen, GCC-länderna Kuwait, Qatar, Bahrain, UAE och Oman, har också extremt höga kostnader för vapenimport när man jämför med befolkningsmängd och statsbudget.⁵² I denna uppsats undersöker vi vilka faktorer som påverkar den ekonomiska utvecklingen på den arabiska halvön (vilket innefattar alla länder runt Persiska viken förutom Iran och Irak; dessutom tillhör Jemen arabiska halvön). I detta avsnitt frågar vi oss vad satsningen på krigsmakt har för effekter på ekonomin. Vi börjar med en generell diskussion och fortsätter sedan med en mer konkret analys av gulfländerna.

Militära utgifter (förkortat MILEX) finansieras ur en stats budget och kan räknas som en kollektiv vara. MILEX påverkar den civila sektorn negativt genom att ta resurser som kunnat investeras civilt, antingen genom högre skatteuttag eller genom att en större del av statens utgifter går till militära ändamål istället för civila. Investeringsgraden kan också påverkas indirekt av MILEX. Om staten går med budgetunderskott för att finansiera stora militära utgifter (vilket är en stor risk för små länder) kan resultatet både bli högre räntor och högre inflation, vilka båda hämmar investeringar.

Militär verksamhet kan ha positiva externa effekter på civilsamhället. Till exempel kan militären bygga strategiska vägar, broar eller flygfält som kan vara tillgängliga för den civila sektorn, speciellt i fredstid. Man kan dessutom få spillover-effekter från militär FoU, teknologi och teknik som kan komma det övriga samhället till godo. Det humankapital som utvecklas inom militärmakten, till exempel kompetens i organisation och ledarskap, kan också gynna civilsamhället när personal lämnar eller pensioneras från den militära sektorn.

Men man kan fortfarande argumentera att dessa positiva effekter kostar mer än de smakar. Broar och annan infrastruktur kan oftast byggas mer kostnadseffektivt av den civila sektorn.

⁵¹ Framställningen i detta avsnitt är en allmängiltig diskussion om militariseringens nationalekonomiska effekter. Där inga andra källor anges bygger resonemangen på Askari, Mohseni & Daneshvar (2009), speciellt kapitel 2.

⁵² Askari, Mohseni & Daneshvar (2009) *The Militarization of the Persian Gulf* s.69

Problemet med statsfinansierade projekt är att de inte är vinstdrivande och har därför inte incitament att minimera kostnader och maximera nytta. Om staten dessutom inte tar upp skatter utan finansierar sina projekt genom oljeinkomster så finns det ingen press från allmänheten att använda resurserna effektivt, speciellt inte i autokratier. När det gäller militär FoU kan man konstatera att hemlighetsmakeriet omkring militärmateriel hindrar allmänheten från att få glädje av framstegen. Internet-teknologin utvecklades till exempel av USAs krigsmakt redan på mitten av 70-talet men började inte användas utanför armén förrän på slutet av 80-talet. Det är dessutom långt ifrån all militärteknologi som har någon civil användning. Om samma pengar (och humankapital!) istället hade satsats i civil FoU hade man alltså fått en större positiv effekt på den ekonomiska tillväxten. När det gäller humankapital som får träning i armén kan man invända att även civila skolor kan utveckla kompetens i organisation och ledarskap. Att militärmakten brukar personal som istället hade kunnat vara verksamma i civil forskning eller ledarskap är negativt för den långsiktiga tillväxten.

MILEX kan påverka arbetsmarknaden på två sätt; dels negativt genom att investeringar och produktion flyttar från civil till militär sektor, dels positivt genom att krigsmakten eller krigsindustrin erbjuder sysselsättning. Problemet är att vapenindustri och MILEX i allmänhet tenderar att vara mer kapitalintensiv än arbetsintensiv, speciellt för de små gulfstaterna som Kuwait och UAE, som litar mer på avancerade vapen än mankraft. Man hade alltså kunnat skapa fler jobb i den civila sektorn för samma pengar. Ett exempel från USAs vapenindustri belyser problemet. Enligt uppgifter på Center for Research on Globalisation, kostade beställningen av 183 F-22 stridsflygplan 62 miljarder dollar när USA beställde av inhemska tillverkare. Beställningen skapade 8400 jobb i vapenindustrin.⁵³ Om man sedan läser officiell statistik över vad en regeringsanställd kostar staten inklusive lön och alla ersättningar och förmåner, landar man på \$40,28 per timme⁵⁴, vilket blir \$82.160 på ett år och \$3.286.400 över ett helt arbetsliv på 40 år. Med enkel division kan vi räkna ut att \$62.000.000.000 hade kunnat skapa 18.866 statliga anställningar som varat i 40 år. Istället skapade man 8.400 jobb som varar ett begränsat antal år.

⁵³ Chossudovsky, M *War is Good for Business* Center for Research on Globalisation <http://www.globalresearch.ca/articles/CHO109D.html> (besökt 110516)

⁵⁴ US Department of Labor *Employer Cost for Employee Compensation* <http://www.bls.gov/news.release/ecec.toc.htm> Table 4 (besökt 110516)

MILEX kan höja den aggregerade efterfrågan i ett land och om det finns ett resursöverskott kan MILEX bidra till att höja sysselsättning och produktion i landet. Argumentet är bara giltigt om MILEX satsar på den inhemska vapenindustrin. Om MILEX istället bara läggs på att köpa import försvinner bara pengarna ut ur ekonomin utan att påverka efterfrågan eller produktion. Även om man har en inhemsk vapenindustri kan man fortfarande argumentera, precis som ovan, att samma pengar skulle gjort mer gott i den civila sektorn. För det första hade man kunnat skapa fler jobb för samma pengar. För det andra hade offentliga utgifter på till exempel hälsa, utbildning och infrastruktur gett bättre långsiktiga effekter på ekonomin. För det tredje har investeringar i civil sektor, offentlig eller privat, positiva spillovereffekter på andra områden i ekonomin, till exempel i form av relevant, mer tillgänglig FoU.

Slutligen kan man argumentera att en militärmakt i alla fall skapar stabilitet, vilket är en förutsättning för ekonomisk tillväxt. Dels kan militär kväva inre oroligheter, dels kan den avskräcka främmande makt från att attackera. Till exempel kan vi se i nästa avsnitt att Kuwait har satsat hårt på MILEX efter Iraks invasion 1990. Samtidigt är ju MILEX i sig en förutsättning för väpnade konflikter och man har ju ingen glädje av militären om den aldrig används, då står den bara och kostar pengar. I en region där det inte finns någon supermakt finns också en stor risk för kapprustning så fort ett av länderna bestämmer sig för att investera i MILEX. Risken är ju att den som inte satsar på militären blir ett offer för någon starkare granne, som Kuwait blev. Ju mer vapen som finns i regionen desto större är incitamenten att köpa mer vapen för att känna sig trygg från angrepp. Men ju mer militär kapacitet som finns desto större möjlighet finns för aggressioner, och desto större är risken att man litar mer på styrka än diplomati i sina relationer. Problemet är också att spiralen bara går åt ett håll, uppåt. Så länge grannarna rasslar med vapen vågar ingen skära ner sitt eget försvar. Enda möjligheten är regionala nedrustningsavtal. I slutänden skapar MILEX mer instabilitet och inte tvärtom.

Den viktigaste slutsatsen är att MILEX är hämmande för ekonomisk tillväxt och att de potentiellt positiva bieffekterna av en militär sektor aldrig är lika stora som alternativkostnaderna; pengarna hade gjort mer ekonomisk nytta i den civila sektorn. Med denna insikt ska vi nu titta närmare på militariseringen av den Persiska viken.

5.2 Militariseringen av Persiska viken

Tabellen visar en översikt över vapenhandeln i världen och i de tre mest militariserade staterna på den arabiska halvön.

Importör	Exportör							
	Totalt	USA	Storbrit.	Frankrike	Tyskland	Ryssland	Kina	Mellanöst.
Världen	274.685	158.695	32.140	22.395	8.580	16.440	3.960	4.880
Nato	61.845	44.365	3.275	2.310	3.470	775	190	1.170
USA	8.380	-	2.450	380	740	90	50	700
OPEC	77.280	33.010	24.970	8.145	210	2.995	1.030	100
Saudiarabien	54.045	25.800	20.900	3.600	60	0	0	0
Kuwait	6.625	4.200	1.275	310	0	750	0	0
UAE	6.015	1.260	260	2.950	0	520	0	0

Figur 12. Vapenhandel totalt värde 1994-1999 i miljoner dollar. Källor: ACDA och BVC⁵⁵

Vi kan allra först konstatera att Saudiarabien, Kuwait och UAE ensamma stod för (och fortfarande står för, förf. anm.) en fjärdedel av världens totala vapenimport. De tre länderna har bara en sammanlagd befolkning på cirka 25 miljoner, vilket innebär att man handlade militärmateriel för hisnande \$2.500 per capita under perioden 1994-99. Samtidigt exporterade Mellanöstern som region vapen för bara knappt 5 miljarder dollar, vilket inte ens motsvarar 2 % av världshandeln. Dessutom utgör GCC-länderna i sin tur bara en mindre andel av Mellanösterns totala export enligt en annan källa. Enligt samma källa består exporten från GCC av obsolet materiel som säljs vidare till utvecklingsländer.⁵⁶ Statistiken indikerar alltså att GCC-länderna är stora nettoimportörer av militärmateriel och saknar någon betydande inhemsk industri. Den Persiska viken som region har dessutom världens snabbaste tillväxttakt när det gäller MILEX, när det gäller MILEX per capita och när det gäller MILEX per militärpersonal.⁵⁷ Det sistnämnda indikerar att försvarssektorn blir mer och mer kapitalintensiv och att mindre och mindre del av MILEX går till att anställa personal.

⁵⁵ Urval från statistik publicerad i Chapman & Khanna (2006) *The Persian Gulf, Global Oil Resources, and International Security* s.512

⁵⁶ Askari, Mohseni & Daneshvar (2009) *The Militarization of the Persian Gulf* s.83

⁵⁷ Askari, Mohseni & Daneshvar (2009) *The Militarization of the Persian Gulf* s.47

Andelen av MILEX i de offentliga utgifterna är mycket stor i förhållande till världsgenomsnittet.

	Andel	År
Bahrain	17,0	2007
Kuwait	13,0	2007
Oman	40,4	2000
Qatar	13,7	2007
Saudi Arabia	n.a.	n.a.
United Arab Emirates	n.a.	n.a.
Yemen	23,9	1999
World	10,3	2007

Figur 13. MILEX som andel i % av totala offentliga utgifter. Källa: World Bank

Tyvärr finns inte statistik för Saudiarabien och UAE som vi redan vet spenderar enorma summor på att importera militärmateriel. Däremot visar statistiken att även Jemen, som har betydligt skralare resurser, lägger en mycket stor andel på MILEX. Landet har nästan inga oljeinkomster och ingen kust mot Persiska viken, vilket utesluter att man kapprustar för att skydda oljetillgångar och strategiska positioner.

Snarare ser vi här resultatet av den inre söndringen i landet där regeringen använder militären som ett verktyg för att besegra de folkresningar som sker på flera fronter. Konflikterna har sin grund i den sammanslagning av Nord- och Sydjemen som genomfördes 1990. Nordjemen motsvarar fyra femtedelar av den gemensamma befolkningen i det nya landet och därför blev också dess huvudstad Sanaa också det nya Jemens huvudstad. Den förre nordledaren Saleh blev president i något som var tänkt att bli en interimregering i väntan på nästa val. Valet kom 1993 utan någon majoritetssegrare, istället blossade strider upp när partiet från syd ville skapa regionalt självstyre i förra Sydjemen. Konflikten urartade i ett fullskaligt inbördeskrig där nord till slut vann och Saleh kunde förstärka sin maktposition i norr. Oroligheterna i dagens Jemen har tre huvudsakliga källor, den främsta är *Southern Movement* som är en proteströrelse i södra Jemen mot folkets marginalisering i politiken. De andra två är al-Huthi och den lokala Al-Qaeda-förgreningen, båda militanta rebellgrupper. Stridigheterna har varit förödande för den ekonomiska utvecklingen och Jemen har fått lita

till inkomsterna från jemeniska arbetare och handelsmän utomlands för att överleva katastrof.⁵⁸

Till skillnad från Jemen styrs mobiliseringen av resten av Persiska viken av kontrollen av oljetillgångarna. Mer än hälften av jordens resterande oljereserver finns i gulfstaterna och värdet är grovt uppskattat till 75 biljoner dollar, \$75.000.000.000.000!!⁵⁹ Befolkningsmängden i dessa länder är relativt blygsamt och världens jättar, USA, Kina, Ryssland och EU har en osläcklig törst efter olja. Gulfländerna består utan undantag av autokratier med oinskränkt makt över sina arméer och flottor. Handeln är koncentrerad till de otaliga hamnarna inne i Persiska viken, där de växande inhemska krigsflottorna trängs med USA om utrymme i världens mest militariserade zon.⁶⁰ Scenen är satt för storpolitik.

Vi börjar med en översikt över hur världens oljereserver är fördelade. Tabellen nedan sammanfattar de kända och uppskattade oljefyndigheterna. Den största delen av jordens kvarvarande reserver är inte exakt kartlagd, man vet inte exakt hur stora och djupa källorna är, inte heller kvalitén eller hur uppblandad råoljan är med andra mineraler. De uppskattade reserverna är alltså en kvalificerad gissning. Den sista kolumnen anger hur stor andel de uppskattade reserverna utgör av jordens totala reserver.

	Kända reserver	Uppskattade reserver	Andel av världens reserver (%)
Bahrain	1,1	3,6	0
Kuwait	93,6	167,4	6
Oman	7,3	19,8	1
Qatar	9,2	22,2	1
Saudi Arabia	283,5	646,3	23
UAE	72,9	140,3	5
Iran	105	280,3	10
Iraq	100,1	255,6	9
USA	24	277	10
World	883	2855	100

Figur 14. Kända och uppskattade oljereserver, i miljarder fat. Källa: US Geological Survey

⁵⁸ Hela stycket bygger på Stephen Day (2010) *Yemen: On the Brink* s.1-6

⁵⁹ Chapman & Khanna (2006) *The Persian Gulf, Global Oil Resources, and International Security* s.507

⁶⁰ Chapman & Khanna (2006) *The Persian Gulf, Global Oil Resources, and International Security* s.509

GCC innehar 36 % av oljereserverna och tillsammans med Iran och Irak, utgör man 55 % av jordens totala oljeresurser. Det finns alltså enorma rikedomar i regionen, och efterfrågan kommer bara att öka under överskådlig tid, framför allt till följd av den industriella revolutionen i Kina och Indien.⁶¹ I ljuset av denna statistik är det inte svårt att förstå frestelsen att invadera Kuwait eller Iran och lägga beslag på en fjärdedel av alla kända oljereserver. Det är inte heller svårt att förstå varför USA efter det första Gulfriget har behållit en stor militär närvaro i Persiska viken, eller varför Saudiarabien och de andra gulfländerna har satsat så stort på vapen. För Kuwaits del innebar Iraks invasion att 60 % av oljekällorna sattes i brand och oljeindustrin skadades till ett värde av 6 miljarder dollar,⁶² vilket motsvarar 20 % av Kuwaits BNP.⁶³ Då har vi inte ens räknat förlusten av människoliv och andra skador på infrastruktur, industri och fastigheter.

Priset på olja är en viktig faktor som på påverkar säkerhetsläget i regionen. När oljepriset är lågt kan gulfländerna exportera mer men göra mindre vinster. Detta leder till ekonomiska problem och till att oljereserverna tar slut fortare. Importörernas BNP gynnas visserligen av billiga oljepriser men risken är att andra intressen skadas, till exempel miljö- och energimål. Om man har en egen oljeindustri (som USA) kan ett billigt pris på importerad olja innebära att man får stänga den inhemska produktionen med arbetslöshet som följd. Därför vill man undvika alltför låga oljepriser. När priset istället stiger för högt riskerar gulfländerna att tappa marknadsandelar om omvärldens börjar se sig om på annat håll efter olja. Sannolikt skulle USA snabbare göra slut på sina egna reserver, men trots det skulle Västvärlden som helhet påverkas i form av lägre BNP-tillväxt om det blev dyrare att importera olja. Det politiska och militära stödet från USA och OECD skulle vika. Risken är att säkerhetsläget blir kritiskt om vinsterna från oljehandeln skjuter i höjden samtidigt som Västvärlden tar bort sin skyddande hand.⁶⁴

Och vad händer om oljekapaciteten plötsligt skulle sjunka i gulfregionen? Även om uppskattningarna är korrekta när det gäller oljekällornas kapacitet, så finns det andra faktorer att ta hänsyn till. Även om man vet hur mycket olja som finns i en källa kan man

⁶¹ Chapman & Khanna (2006) *The Persian Gulf, Global Oil Resources, and International Security* s.516

⁶² Askari, Mohseni & Daneshvar (2009) s.119

⁶³ Författarens beräkning utifrån Penn World Table. Kuwaits BNP var 33,2 miljarder 1989 och $6/33,2=0,18$

⁶⁴ Chapman & Khanna (2001) *An Economic Analysis of Aspects of Petroleum and Military Security in the Persian Gulf* s.375

aldrig veta säkert hur mycket av oljan som kan utvinnas. Så småningom "mognar" oljefält, vilket innebär att man kommer till en punkt när oljan blir svårare att komma åt. En oljekälla kan också drabbas av vattenläckage och tryckfall som gör utvinningen mycket svårare. Och är uppskattningarna pålitliga till att börja med? Världens största oljefält, Ghawar ("King of Oilfields"), ligger i Saudiarabien. Vid uppstarten 1970 rapporterades dess "kända" reserver vara 69,9 miljarder fat. Beräkningen reviderades 1976 till 63,2 miljarder och föll nästa år till 45,5 miljarder.⁶⁵ Vad som skulle hända med arabiska halvön om oljan plötsligt skulle försvinna ur ekvationen är det ingen som vet med säkerhet. Det enda vi vet är att inga starka alternativ till oljeindustrin existerar i regionen. Här måste vi dock nämna UAE som ett undantag eftersom landet har gjort stora investeringar i turism, handel och infrastruktur, speciellt inom flygbranschen. Satsningarna syns både i deras investeringskvot (Se figur 4) och i deras byggprojekt som fångat hela världens uppmärksamhet.⁶⁶

5.3 Sammanfattning

Gulfländerna, och även Jemen, använder en mycket stor del av sin statsbudget till MILEX. Vi har tidigare resonerat att MILEX hämmar den ekonomiska utvecklingen genom att ta resurser från den civila sektorn. Det är svårt att uppskatta hur mycket bättre tillväxt dessa länder kunde ha fått om de investerat sina pengar annorlunda, men det är rimligt att anta att den negativa effekten av deras MILEX är betydande. Speciellt eftersom MILEX till största delen har bestått av import och inte har stimulerat den egna industrin och ekonomin.

Vi ser också att satsningarna på MILEX är kopplade till säkerhetspolitiken kring oljan. Gulfländerna kapprustar för att kunna beskydda sin olja från varandra och från utomstående makter. Den långsiktiga trenden har varit stigande oljepriser sedan 90-talet vilket ökar vinsterna från oljehandeln och samtidigt ökar den säkerhetspolitiska spänningen i regionen. Enda sättet att minska MILEX verkar vara genom breda nedrustningsavtal, vilket verkar svårt att få till stånd. Dels för att de höga oljepriserna ökar säkerhetsriskerna, och dels för att autokratierna på arabiska halvön inte behöver stå till svars inför allmänheten för sitt slöseri med resurser.

⁶⁵ Simmons (2005) s.271

⁶⁶ Ali (2010) s.8

6. Slutsats

Frågeställningen har varit vilka andra faktorer än olja som har format den ekonomiska tillväxten på den arabiska halvön. Även om effekterna i många fall är svåra att kvantifiera visar min uppsats att det finns flera faktorer som på ett betydande sätt påverkar Jemens och gulfstaternas ekonomiska läge.

För det första genomgår länderna en rejäl befolkningsökning och har idag en stor andel ung arbetskraft som man inte lyckas sysselsätta. Vi har en växande befolkning och en större andel av befolkningen som är beroende av försörjning. Resultatet har också blivit instabilitet vilket vi har fått uppenbara bevis på i år. Utan tvekan har allt detta hämmat tillväxten i regionen.

För det andra har gulfstaterna en dåligt utvecklad privat sektor, samtidigt som den offentliga sektorn är övermättad och ineffektiv. Om vi i teknologi även räknar in produktivitet och kvalitén på institutionerna får regionen ett svagt betyg i förhållande till sina inkomster. Man saknar realkapitalinvesteringar i tillverkningsindustrier som hade kunnat ge sysselsättning och tillväxt på längre sikt. Förutom att gulfländerna och Jemen (UAE undantaget) är dåliga på att investera, så attraherar inte heller länderna utländska investeringar i större skala. Orsakerna är både att det inte finns någon bra privat sektor att investera i och att regionen präglas av relativt stor anti-globalisering. Här har vi en viktig förklaring till att dessa länder är så oljeberoende.

För det tredje hämmas ekonomin av att MILEX tar resurser från tillväxtfrämjande investeringar. Gulfländerna importerar enormt mycket militärmateriel. Kapprustningen är kopplad till säkerhetspolitiken omkring oljan, och med stigande vinster, ökande mobilisering och större och större efterfrågan på olja, är arabiska halvön en potentiell säkerhetsrisk, inte bara för sig själva, utan för hela världen. Att dessa pengar kunnat göra mer nytta för den långsiktiga ekonomiska utvecklingen är tveklöst.

Även om historien om den arabiska halvön till stor del kretsar kring oljetillgångarna, hoppas jag att min uppsats har fått vidga vyerna för den nyfikne. Arabiska halvön är definitivt mer än bara olja...

7. Referenser

Böcker:

- Ali, Syed (2010) *Dubai – Gilded Cage* Yale University Press, New Haven & London
- Askari, Hossein; Mohseni, Amin & Daneshvar, Shahrzad (2009) *The Militarization of the Persian Gulf – An Economic Analysis* Edward Elgar Publishing, Cheltenham & Northampton
- Jones, Charles I (2002) *Introduction to Economic Growth* W. W. Norton & Company, New York & London
- Kuran, Timur (2011) *The Long Divergence – How Islamic Law Held Back the Middle East* Princeton University Press, Princeton & Oxford
- Landes, David (1999) *The Wealth and Poverty of Nations* W. W. Norton & Company, New York & London
- Noland, Marcus & Howard Pack (2007) *The Arab Economies in a Changing World* Peterson Institute for International Economics, Washington
- Rivlin, Paul (2009) *Arab Economies in the Twenty-First Century* Cambridge University Press, New York
- Simmons, Matthew R (2005) *Twilight in the Desert – The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy* John Wiley and Sons, New Jersey
- Simpfendorfer, Ben (2011) *The New Silk Road – How a Rising Arab World is Turning Away from the West and Rediscovering China* Palgrave Macmillan, New York

Artiklar:

- Blaydes, L & Linzer, D (2010) "Losing Muslim Hearts and Minds: Religiosity, Elite Competition, and Anti-Americanism in the Islamic World" International Studies Association, 2010 Annual Meeting.
- Bloom, D, Canning, D & Sevilla, J (2001) "Economic Growth and the Demographic Transition" NBER Working Paper Series, nr 8685.
- Chapman, D & Khanna, N (2001) "An Economic Analysis of Aspects of Petroleum and Military Security in the Persian Gulf" *Contemporary Economic Policy*, vol 19, nr 4.

- Chapman, D & Khanna, N (2006) "The Persian Gulf, Global Oil Resources, and International Security" *Contemporary Economic Policy*, vol 24, nr 4.
- Clawson, P (2009) "Demography in the Middle East: Population Growth Slowing, Women's Situation Unresolved" *Middle East Review of International Affairs*, vol 13, nr 1.
- Day, Stephen (2010) "Yemen: On the Brink" Carnegie Paper Series: *Middle East Program*, nr 108-2010.
- Fasano, U & Goyal, R (2004) "Emerging Strains in GCC Labor Markets" IMF Working Paper, nr 71-2004.
- Greif, Avner (2006) "Family Structure, Institutions, and Growth: The Origins and Implications of Western Corporations" *AEA Papers and Proceedings*, vol 96, nr 2.
- Hillman, A (2007) "Economic and Security Consequences of Supreme Values" *Public Choice*, nr 131-2007, sid 259-280.
- Hoekman, B & Messerlin, P "Harnessing Trade for Development and Growth in the Middle East" Council on Foreign Relations, www.cfr.org.
- Kuran, T (2008) "Islamic Economic Institutions" *The New Palgrave Dictionary of Economics*, andra upplagan, 2008.
- Laipson, E (2002) "The Middle East Demographic Transition: What Does It Mean?" *Journal of International Affairs*, vol 56, nr 1.
- Moghadam, V (2003) "Patriarchy in Transition: Women and the Changing Family in the Middle East" kapitel 4 i Moghadam, *Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East*, Lynne Rienner Publisher, Boulder.
- Noland, M & Pack, H (2004) "Islam, Globalization, and Economic Performance in the Middle East" *International Economics Policy Briefs*, nr 4-2004.
- Winckler, Onn (2002) "The Demographic Dilemma of the Arab World: The Employment Aspect" *Journal of Contemporary History* vol 37, nr 4.